

**CRNA GORA
OPŠTINA TIVAT**

**STRATEGIJA RURALNOG RAZVOJA
DO 2020.GODINE**

Februar, 2014.godine

Sadržaj

UVOD.....	5
1.Polazne osnove za izradu Strategije.....	5
2.Društveno ekonomske pretpostavke i normativni okvir za izradu i usvajanje Strategije.....	6
3. Definicija ruralnog razvoja i ruralnog područja.....	7
4.Osnovni podaci o opštini Tivat.....	8
5.Ruralna područja opštine Tivat.....	9
PRVI DIO	
I Analiza uslova za razvoj poljoprivrede	10
1. Agroekološki uslovi.....	10
Klima.....	10
Orografska uslovi.....	10
Zemljište	11
Geološke i pedološke karakteristike.....	12
Biodiverzitet,.....	16
Uslovi i ograničenja za razvoj organske poljoprivrede.....	19
2.Demografske karakteristike – poljoprivredno stanovništvo.....	20
3.Tržište.....	21
4. SWOT ANALIZA.....	21
II Analiza i oblici poljoprivredne proizvodnje na području opštine Tivat.....	22
1. Veza ruralnog razvoja i poljoprivrede.....	22
2. Ruralni turizam.....	22
3. Voćarska proizvodnja,.....	25
4. Maslinarstvo.....	25
5. Povrtarska proizvodnja.....	29
6. Pčelarstvo.....	29
7. Stočarstvo.....	30
8. Organska i ostala proizvodnja	30
9. Seoska infrastruktura na području opštine.....	31
III Manifestacije i promocije poljoprivrede i ruralnog područja u opštini Tivat	31
DRUGI DIO	
Prijedlog i izbor strateških opredeljenja i akcionalih planova do 2020.godine	
I Koraci u formiranju strategije.....	33
1.Misija strategije.....	33
2.Vizija strategije.....	34
3.Opšti ciljevi strategije.....	34
4.Posebni ciljevi.....	35
SWOT analiza ruralnog turizma	36
II Plan razvoja ruralnog turizma.....	38
1. Akcioni planovi razvoja ruralnog turizma	38
2.Ruralne turističke aktivnosti.....	39

III Plan razvoja voćarske proizvodnje.....	40
1.Plan razvoja voćarstva i vinogradarstva.....	40
Akcioni plan podizanja voćnjaka	41
Akcioni plan podizanja vinograda.....	42
Akcioni plan obnavljanja zasada voća.....	43
IV Plan razvoja maslinarstva.....	43
1.Analiza stanja i popis mikrolokaliteta.....	43
2.Akcioni plan obnove starih maslinjaka (čišćenje, revitalizacija, izgradnje novih i sanacija postoјihih prilaza i podzida, sistema za navodnjavanje	43
3. Akcioni plan za podizanje novih zasada maslina.....	44
4.Akcioni plan sanacije starih mlinova za mljevenje maslina (evidenciranje, mapiranje).....	44
5. Akcioni plan izgradnje rasadnika maslina.....	44
V Plan razvoja povrtarske proizvodnje.....	44
VI Plan razvoja pčelarstva.....	44
VII Plan razvoja stočarstva.....	45
VIII Plan razvoja organske poljoprivrede.....	46
IX Plan unapređenja seoske infrastrukture.....	46
Akcioni plan unapređenja seoske infrastrukture	47
X Plan unapređenja manifestacija i promocija ruralnog područja i poljoprivrede.....	47
Akcioni plan unapređenja manifestacija i promocija poljoprivrede.....	47
XI Plan sprovodenja davanja u zakup poljoprivrednog zemljišta u valsništvu Opštine Tivat i Crne Gore.....	47
TREĆI DIO	
Način primjene Strategije i finansiranje.....	48
Tabelarni pregled akcionih planova	48
Tabelarni pregled budžeta Opštine Tivat za ruralni razvoj do 2020.....	50
PRILOZI	50
Detaljna SWOT analiza po sektorima.....	50
Odluka Predsjednika opštine o izradi Strategije rurualnog razvoja do 2020.godine.....	57
LITERATURA I IZVORI	59
PREGLED TABELA, SKICA I FOTOGRAFIJA.....	60
Ruralno područje opštine Tivat na google mapi preklopljena 3D auto cadom.....	60

STRATEGIJA RURALNOG RAZVOJA DO 2020

Strategiju naručila i finansira: Opština Tivat

Članovi Radnog Tima za izradu Strategije:

1. Dr Momčilo Radulović, naučni savjetnik za suptropsko voćarstvo na Biotehničkom fakultetu – predsjednik,
2. Dr Mirko Knežević, naučni saradnik za pedologiju na Biotehničkom fakultetu - član,
3. Vesna Đukić, direktor NVO Maslinarskog društva „Boka-Boka Kotorska“- član,
4. Mileva Marić, dipl.ing.polj. saradnik u Savjetodavnoj službi biljne proizvodnje Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja- član,
5. Rajka Jovićević, dipl.ecc. sekretar za finansije i ekonomski razvoj Opštine Tivat - član,
6. Dubravka Nikčević, spec.sci turizma, savjetnik za turizam u Opštini Tivat - član,
7. Biljana Krivokapić, dipl.ing.tehn. savjetnik za zaštitu životne sredine u Opštini Tivat - član,
8. Radmila Kilibarda, dipl.ing. polj. savjetnik za poljoprivredu i vodoprivredu u Opštini Tivat - član.

U V O D

Polazne osnove za izradu Strategije ruralnog razvoja do 2020 godine

Poljoprivreda u Crnoj Gori, zajedno sa sektorom turizma je razvojni i ekonomski prioritet nacionalne ekonomije. Prema popisu poljoprivrede iz 2010. godine, od ukupno 620.029 stanovnika Crne Gore, 98.341 stanovnika obavlja poljoprivrednu djelatnost na porodičnim gazdinstvima. Opština Tivat spada u opštine sa najmanje razvijenom poljoprivredom u Crnoj Gori. Poljoprivreda u ovoj opštini zapravo stagnira jer je karakterišu nedovoljna primjena agrotehničkih mjeru, niska produktivnost, niski prosječni prinosi kod skoro svih kultura i mali obim proizvodnje. Većih poljoprivrednih proizvođača skoro da nema, a dominantna je poljoprivredna djelatnost kao dopunska djelatnost.

Razlozi ovakvom stanju su:

-malo je poljoprivrednog zemljišta koje se može privesti kulturi i na kojem je moguće organizovati intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju bez većih ulaganja u meliorativne i druge infrastrukturne radeve;

-nedovoljna izražena motivisanost za bavljenje poljoprivredom

-većini poljoprivrednika poljoprivredna djelatnost je dopunska i kao takva predstavlja dodatni izvor prihoda osnovnim prihodima iz nepoljoprivrednog sektora, što destimuliše proizvođače za intenzivnijim bavljenjem poljoprivredom, većim ulaganjem sredstava i sl.

-neadekvatnom poreskom politikom i politikom naslijeda došlo je do usitnjavanja ionako malih posjeda i na taj način do marginalizacije poljoprivrede;

-pitanje vodosnabdijevanja u pojedinim ruralnim djelovima opštine još nije adekvatno riješeno.

Mjere za otklanjanje ovih problema ogledale bi se u konstantnom stimulisanju poljoprivrednih proizvođača subvencionisanjem repromaterijala za poljoprivrednu proizvodnju (sjeme, sadnice, zaštitna sredstva, đubrivo); smanjenjem poreza na poljoprivredno zemljište koje je privredno namjeni; davanjem povoljnijih kredita sa dužim rokom otplate i sl.

Takođe je potrebno stimulisati formiranje udruženja poljoprivrednih proizvođača i obezbijediti adekvatne prostorije za to. Na taj način bi se ostvarila bolja komunikacija među samim proizvođačima u smislu razmjene informacija o mogućnostima nabavke repromaterijala, iskustva u određenim oblastima i slično.

Za ove svrhe je potrebno predvidjeti određena novčana sredstva na nivou opštine kako bi se, uz već postojeće akcije Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja u saradnji sa Sekretarijatom nadležnim za poslove poljoprivrede, pokrenule i neke samostalne akcije zavisno od specifičnih potreba poljoprivrednih proizvođača u našoj opštini.

Osvrtom na prethodni period – budžetska sredstva Opštine Tivast, za poljoprivrednu nisu imala oblik direktnih učešća i podsticaja. Sredstva na godišnjem nivou su bila mala i nisu prelazila 5.000 € .

Program podsticajnih mjera u poljoprivredi ruralnog područja u opštini Tivat obuhvata programe za podsticanje razvoja:

-stočarske proizvodnje,

-revitalizacija i podiznje višegodišnjih zasada,

-izgradnja i opremanje zaštićenih prostora za povrtarsku i cvijećarsku proizvodnju, nabavka hemijskih sredstava za zaštitu,

-podrška unapređivanja pčelarstva,

-promociju poljoprivrede.

Od 2011.godine budžet za poljoprivrednu iznosio je 20. 000 € .

Uprkos ograničenim površinama koje se koriste za poljoprivrednu proizvodnju, poljoprivreda u Tivtu je veoma raznovrsna. Zastupljenost više poljoprivrednih grana uslovljena je prije svega, povoljnim prirodnim uslovima za odvijanje raznovrsne poljoprivredne proizvodnje. Tako je kod nas zastupljeno maslinarstvo, gajenje citrusa i drugog suptropskog voća, gajenje rasada povrća, grožđa, pčelarstvo, kao i gajenje goveda, ovaca i koza.

Ova raznovrsna proizvodnja može da znači prednost s jedne strane, ali uslijed nemogućnosti da tržištu ponudi veće količine domaćih proizvoda, to je istovremeno i nedostatak.

S obzirom da sektor ribarstva nije obuhvaćen ni obrađivan u nacrtu nacionalne Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2014-2020.godine iz razloga što će se raditi poseban strateški dokument za oblast ribarstva. Tako i u ovom dokumentu nije obrađivan.

Društveno ekonomiske pretpostavke i normativni okvir za izradu i usvajanje Strategije

Polazne osnove za izradu Strategije ruralnog razvoja sadržane su u:

- Strateškom planu opštine Tivat 2012-2016.godine,
- Strategiji razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja, Vlade Republike Crne Gore, oktobar 2005,- Nacrt Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2014-2020, Vlada Crne Gore oktobar 2014.godine Strategija se temelji na međunarodnim i domaćim konvencijama i drugim dokumentima, a prije svega na:
  - Zakonu o poljoprivredi i ruralnom razvoju („Službeni list CG“, broj 56/09, 34/14 i 1/15),
  - Zakonu o maslinarstvu i maslinovom ulju („Službeni list CG“, broj 45/14),
  - Zakonu o turizmu („Službeni list CG“, broj 61/10),
  - Zakonu o šumama („Službeni list CG“, broj 74/10),
  - Zakonu o poljoprivrednom zemljištu („Službeni list RCG“, broj 15/92, 59/92, 27/94, 32/11),
  - Zakonu o oznakama porijekla, geografskim oznakama i oznakama garantovano tradicionalnih specijaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda („Službeni list CG“, broj 18/2011),
  - Zakonu o veterinarstvu („Službeni list CG“, broj 30/12),
  - Zakonu o stočarstvu („Službeni list CG“, broj 72/10),
  - Strategiji razvoja turizma Crne Gore do 2020,
  - Zajednička poljoprivredna politika (ZPP) u EU,
  - Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2014 – 2020,
  - Nacionalna šumarska politika Crne Gore,
  - NSOR CG (Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Core) 2007.g.
  - Lokalni akcioni plan za biodiverzitet opštine Tivat 2013-2018.godine.

U skladu sa navedenim, utvrđena je metodologija i sadržaj Strategije, odnosno Programski zadatak broj 0817-320-329 od 09.07.2014.godine.

Strategija sadrži naročito I) Analizu uslova za razvoj poljoprivrede i postojeće stanje na području opštine Tivat, II) Analizu i oblike poljoprivredne proizvodnje na području opštine Tivat, III) Analizu manifestacija i promocija poljoprivrede, IV) Prijedloge i izbore strateških opredjeljenja i akcionih planova do 2020.

Strateška opredjeljenja u ovom dokumentu čine: I) Plan razvoja seoskog turizma sa akcionim planovima renoviranja postojećih ruiniranih kuća ili ostataka seoskih kuća u svrhu pružanja turističkih i /ili ugostiteljskih usluga u ruralnim područjima opštine Tivat, akcionim planom opremanja ugostiteljskog, turističkog ili smještajnog objekta u okviru ruralnog turizma, akcioni plan finansiranja kupovine opreme neophodne za proizvodnju autohtonih proizvoda, akcioni plan podizanja zasada voćnjaka i povrća koji će osim kao osnovna djelatnost biti i u funkciji razvoja ruralnog, agro i drugih vidova turizma posebnih interesa i koji će se koristiti za pružanje turističkih i /ili ugostiteljskih usluga u ruralnim područjima opštine, akcioni plan uređenja terena, bašte, livade, terase ili vidikovaca u sklopu domaćinstava, II) Plan razvoja voćarske proizvodnje sa akcionim planovima za podizanje zasada voća i vinove loze, akcionim planom obnavljanja

zasada voćnjaka, III) Plan razvoja maslinarstva sa akcionim planom za podizanje zasada maslina, akcionim planom obnavljanja starih maslinjaka, akcionim planom revitalizacije starih mlinova za mljevenje maslina i akcionim planom izgradnje rasadnika maslina, IV) Plan razvoja povrtarske proizvodnje, V) Plan razvoja pčelarstva, VI) Plan razvoja stočarstva, VII) Plan razvoja organske i ostale (cvjećarstvo, ljekovito bilje) poljoprivrede, VIII) Plan unapređenja seoske infrastrukture, IX) Plan unapređenja manifestacija i promocija poljoprivrede i X) Plan sprovođenja davanja u zakup poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu Opštine Tivat i Crne Gore.

Definicija ruralnog razvoja i rurualnog područja

¹Ruralno područje prema OECD-u (Organisation for Economic Co-operation and Development) je ono sa manjom gustom naseljenosti od 150 stanovnika po km². Na regionalnom nivou, geografske jedinice se grupišu u tri tipa: dominatno ruralno (50%), u značajnoj meri ruralno (15-50%) i dominatno urbanizovane regije (15%). Međutim, Savjet Evrope je uveo pojam „ruralna oblast“ koji ima slijedeće karakteristike: To je dio zemlje u unutrašnjosti ili na obali koji uključuje manje gradove i sela, gdje se glavni dio teritorije koristi za:

- poljoprivodu, šumarstvo, vodoprivodu i ribarstvo
- ekonomski i kulturne aktivnosti stanovništva te seoske oblasti (zanatstvo, industrija, usluge)
- neurbanu rekreaciju i slobodne aktivnosti
- druge svrhe, kao npr. stanovanje

Ruralni prostor u većini zemalja čini oko 80-85%, pa čak i do 95-99% ukupne površine teritorije. Više od polovine stanovništva EU živi u ovim oblastima i preko 40% domaćih proizvoda se tamo proizvodi.

Prostorna distribucija ruralnog stanovništva ukazuje na značajne regionalne razlike jer u Africi i Aziji ruralne populacije u 2000-oj godini zastupljene su sa 63%. U ostalim regionima/kontinentima je u istom periodu ruralno područje zastupljeno sa 23-26% stanovništva. U Evropskoj uniji - ruralno stanovništvo u čestvuje u njenoj ukupnoj populaciji sa 17,5%, (od 3% u Holandiji do približno 67% u Švedskoj).

Ruralni razvoj podrazumjeva posmatranje ekonomskih, ekoloških, socio-kulturnih i političko-institucionalnih aspekata na jednak način. Ciljevi ovih pristupa su dostizanje održivog razvoja i rasta, kao i koristi za lokalno seosko stanovništvo i čitavo društvo. Cilj je i stvaranje prihoda i povećanje stope zapošljavanja, uspešni ekonomski razvoj.

Politika ruralnog razvoja zahtijeva uspostavljanje koheretnog i održivog okvira za budućnost ruralnog područja, a ciljevi ruralnog razvoja su da se uspostave uslovi i omogući ljudima u ruralnim područjima, da preko svojih Lokalnih akcionih grupa, upravljaju svojim sopstvenim metodama i rješenjima.

Za potrebe izrade nacrta Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2014-2020 Crne Gore, usvojen je slijedeći pristup za definisanje ruralnih područja: Ukoliko opština ima preko 10 000 stanovnika u urbanim centrima tj. naseljima koja MONSTAT klasifikuje kao urbana i koja administrativno pripadaju urbanim centrima, ova naselja nisu klasifikovana kao ruralna područja, dok preostali dio teritorije te opštine jeste. S druge strane, opštine koje su u Popisu 2011.godine imale manje od 10.000 koji žive u urbanim naseljima, klasifikovana su kao ruralna područja (Nacrt Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2014-2020 za Crnu Goru).

Definicija ruralnog područja može da bude i slijedeća: Ruralno ili seosko područje ili selo, je jedno od vrsta ljudskog naselja. To je osnovni oblik teritorijalne, socijalne i ekonomski organizacije stanovništva koje se bavi poljoprivredom ili se bavilo poljoprivredom.

Porodično poljoprivredno gazdinstvo je poljoprivredno gazdinstvo na kojem poljoprivrednik sam ili zajedno sa članovima svog domaćinstva obavlja poljoprivrednu djelatnost; (Izvor; Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju („Službeni list CG“, broj 56/09, 34/14 i 1/15).

¹, Definisanje pojmova ruralno, ruralna oblast i ruralni turizam“, Univerziteta u Novom Sadu –Prirodno matematički fakultet.

Porodično poljoprivredno gazdinstvo je domaćinstvo koje koristi najmanje 1.000 m² poljoprivrednog zemljišta ili manje od 1.000m² poljoprivrednog zemljišta, a posjeduje 1 kravu i 1 tele, ili 1 kravu i 1 june ili 1 kravu i 2 odrasla grla sitne stoke, ili 5 odraslih ovaca ili koza, ili 3 odrasle svinje, ili 4 odrasla grla ovaca, koza ili svinja zajedno, ili 50 komada odrasle živine ili 20 košnica pčela. (Izvor; Popis poljoprivrede 2010).

Osnovni podaci o opštini Tivat

Položaj opštine

Tivat je jedna od dvadeset tri opštine u Crnoj Gori, površinom najmanja među njima, graniči se sa opštinama Herceg Novi i Kotor. Nalazi u središnjem dijelu Bokokotorskog zaliva, prostire se većim dijelom oko Tivatskog zaliva, a dijelom oko zaliva Trašte okrenutog prema otvorenom moru. Nalazi se na 42°26' sjeverne geografske širine i 18°42' istočne geografske dužine. Zahvata površinu od 4.631,6 ha. Površina morskog dobra u opštini iznosi 746,3 ha, a dužina obale morskog dobra iznosi 41,81km (4,75 km je obim ostrva, a 37,06 km je dužina obale).

Po Popisu iz 2011.godine Tivat ima 14.111 stanovnika, najveću gustinu naseljenosti u Crnoj Gori od 307 stanovnika po km².

Tivatski zaliv je centralni basen Bokokotorskog zaliva i drugi po veličini, od četiri zaliva u Boki Kotorskoj. Kumborskim tjesnacem (širine 730 m) povezan je sa spoljašnjim Hercegnovskim zalivom, a tjesancem Verige (širine 340m) povezan je sa unutrašnjim dijelom Bokokotorskog zaliva (Kotorski i Risanski zaliv).

Danas je ukupna teritorija tivatske opštine pokrivena prostorno - urbanističkim planom Opštine (PUP Tivta do 2020. godine). PUP je, po smislu i definiciji iz Zakona, lokalni planski dokument. PUP-om je definisano da će se prostor opštine Tivat uređivati kroz 44 lokalna planska dokumenta (22 DUP-a, 21 UP, 1 lokalna studija lokacije) i 8 državnih studija lokacije.

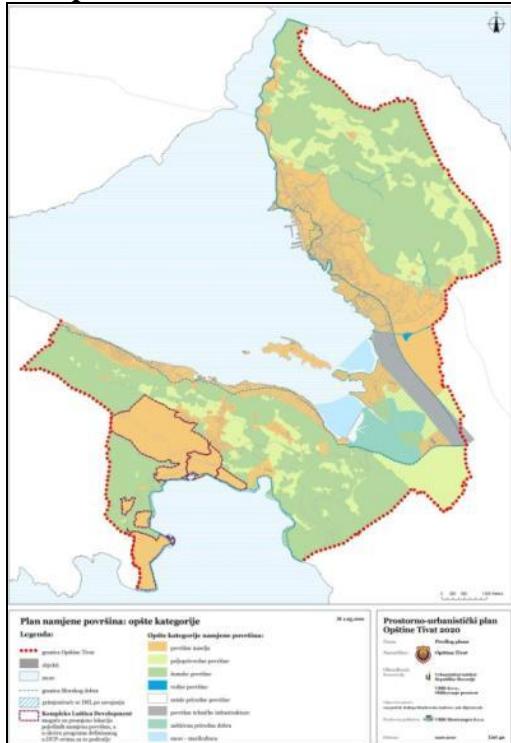
Po Prostornom planu, opština Tivat administrativno je podijeljena u 6 mjesnih zajednica i 13 katastarskih opština, kojima gravitiraju slijedeća naselja:

Tabela 1: Teritorijalna podjela Opštine Tivat

Mjesna zajednica	Katastarske opštine	Naselje
MZ Lepetani	Lepetani	Lepetani
MZ Lastva – Seljanovo	Donja Lastva Gornja Lastva Tivat dio	Donja Lastva Gornja Lastva
MZ Tivat	Tivat	Tivat
MZ Gradiošnica	Bogdašići Mrčevac Đuraševići dio	Bogdašići Mrčevac
MZ Krtoli	Đuraševići dio Bogišići Radovići Milovići Nikovići Gošići	Đuraševići Bogišići Radovići Milovići Gošići
MZ Krašići	Krašići	Krašići

Državne studije lokacije otvaraju mogućnosti realizacije kapitalnih turističkih kompleksa i objekata, ali i otvaraju pitanje posledica velike izgradnje po prirodno okruženje, samim tim i na biodiverzitet, poljoprivredne površine, poljoprivredna imanja i sl.

Skica 1: Bilans površina

Ruralna područja opštine Tivat

Opština Tivat ima oko 14.000 stanovnika što znači da samo urbani dio grada ne pripada ruralnom području (obzirom da opština ima preko 10.000 stanovnika). Sva ostala naselja (od kojih samo Mrčevac ima preko 1.000 stanovnika) se smatraju ruralnim. S druge strane, za razvoj "ruralnog" turizma značajna su seoska turistička naselja (na području Krtola, Đuraševići – Meštrovići, Milovići, Nikovići, Bogišići, Gošići i Gornji Krašići, te brdska naselja Vrmca odnosno vangradska naselja Gornja Lastva, Đurđevo brdo, Petkovići, Bogdašići, Peani, Gornji dio naselja Mrčevac).

U prilogu Strategije dat je pregled Google mape sa preklopom auto cad mape, sa označenim ruralnim područjem opštine Tivat.

foto1: Gošići

foto 2: Bogdašići

PRVI DIO

I Analiza uslova za razvoj poljoprivrede

1) Agroekološki uslovi

Klima

Tivat ima mediteransku klimu sa blagim ali kišovitim zimama i vedrim i toplim ljetima. Ovo je najsunčaniji grad Boke Kotorske sa 2.419,6 sunčanih sati u toku godine.

Maksimalna temperatura vazduha ima srednje mjesecne maksimalne vrijednosti u najtoplijim mjesecima (jul i avgust) oko 30°C, dok u najhladnjim (januar i februar), iznosi 12°C do 13°C. Minimalna temperatura vazduha u zimskim mjesecima ima prosječnu vrijednost oko 2°C, dok u ljetnjim mjesecima ta vrijednost iznosi oko 17°C. Srednja mjesecna temperatura vazduha za Tivat iznosi 15°C. Ekstremne mjesecne temperature vazduha pokazuju znatno pomjeranje granica. Apsolutno najviše vrijednosti temperature tokom zimskog perioda su oko 17°C, a ekstremno najniže oko -3°C, dok u ljetnjem periodu ekstremno visoke temperature imaju vrijednost oko 34°C, a ekstremno najniže oko 12°C. Apsolutni maksimum javlja se u mjesecu avgustu 39,5°C, a minimum se javlja u februaru -8,2°C.

Ljetnjih dana, kada najviša dnevna temperatura dostigne 25°C i više, na području Tivta u prosjeku bude oko 113 godišnje, pri čemu je najveći broj ovih dana u julu i avgustu (oko 29 dana mjesечно). Tropskih dana, kada najviša dnevna temperatura prelazi 30°C, na području Tivta u prosjeku godišnje ima oko 37,3. Tropski dani su registrovani uglavnom u junu, julu, avgustu i septembru.

Opšti režim padavina u Tivtu odlikuje se maksimumom tokom zimskog i minimumom tokom ljetnjeg perioda godine. Padavine su isključivo u vidu kiše, dok su ostali oblici padavina ovdje veoma rijetka pojava. Srednja godišnja količina padavina iznosi 1.755 mm.

Relativna vlažnost vazduha pokazuje veoma stabilan hod tokom godine. Maksimum srednjih mjesecnih vrijednosti javlja se tokom prelaznih mjeseci (aprili-maj-jun i septembar-oktobar), a minimum uglavnom tokom ljetnjeg perioda, u nekim slučajevima i tokom januara-februara. Vrijednosti srednje godišnje relativne vlažnosti vazduha za Tivat iznose 70,5 % (min 62 % u julu, max 75,6 % u oktobru). Povećane vrijednosti oblačnosti su karakteristika zimskog dijela godine, nasuprot ljetnjem periodu kada su ove vrijednosti male. Srednja godišnja oblačnost iznosi za Tivat 3,84 (min 1,8 u julu, max 5,0 u februaru i martu).

Vjetar, kao elemenat klime, pokazuje različite vrijednosti pravca i brzine, kao i pojave tišine. Čestu pojavu za primorje u cjelini karakterišu, kao dominantni, vjetrovi iz pravca sjeveroistoka i jugozapada. Za Tivat su to: jugoistok (8,74%), zapad-jugozapad (7,9%), istok-jugoistok i jug (po 6,4%). Broj dana bez vjetra je veoma veliki (tišina 31 %), što pokazuje da je područje slabo vjetrovito. Isto tako, brzina vjetra nije velika. Najveću srednju brzinu za stanicu Tivat od 5,5 m/s ima vjetar iz smjera sjever-sjeveroistok s učestalošću od 3,8%, i najvećom maksimalnom brzinom od 19 m/s.

Orografski uslovi

Posmatrajući sa ovog aspekta prostor opštine Tivat, jasno se mogu izdvojiti tri prostorne mikrojedinice koje se po svojim morfološkim karakteristikama i geološkoj građi međusobno razlikuju.

Prva prostorna jedinica masiv Vrmca predstavlja okosnicu istoimenog poluostrva. Na njemu se ističu vrhovi Velji vrh (710m), Popova glava (584m) i udolina između njih s karakterističnim dinarskim pravcem pružanja. Radom mnogobrojnih povremenih bujica rastresiti materijal je postepeno odnošen i akumuliran na obali.

Tako su nastale veće i manje naplavine, među kojima se ističu rt Seljanovo, rt Pakovo i rt Račica. Taj obalni prostor postaje središte života i aktivnosti na ovom području.

Druga prostorna cjelina je Tivatsko polje. Radom tokova ovaj prostor je zaravnjen, a njegovo dno je pokriveno naplavnim naslagama, koje se prema rubu dižu u flišni okvir.

Treća prostorna cjelina Krtole, je tipični krški prostor do 200m nadmorske visine. Ovdje je dominantan jugozapadni vjetar, koji za vrijeme ljetnih sparina djeluje osvježavajuće, kao i jugo, koji najučestaliji u zimsko doba godine. Ovo je sa klimatskog aspekta, najvrijedniji prostor za smještaj turističkih i rekreativnih sadržaja na području opštine Tivat. Područje Krtola predstavlja tipičan krški prostor koji nema površinskih tokova. Tu su krški procesi najviše došli do izražaja, a osnovna karakteristika je poniranje vode i bogastvo krških oblika reljefa. Iako, generalno uzevši, područje Boke Kotorske pripada dinarskom kršu, što logično nameće raniji problem (do prolaska regionalnog vodovoda) snadbijevanja vodom, šire područje Tivta, a u geološkom i hidrološkom pogledu pokazuje niz specifičnosti. Razlika je u tome što je područje Tivta relativno bogato površinskim tokovima, posebno u Boki Kotorskog, što je rezultat sastava stijena. Tivatsko polje građeno je od nepropusnih flišnih i aluvijalnih sedimenata koji omogućavaju normalno površinsko oticanje vodenih tokova. Najgušća mreža vodenih tokova je u Tivatskom polju, gdje se sa svih strana spuštaju brojni potoci i rječice, od kojih neki ne presušuju. Najznačajniji tokovi su; Kovačev potok, Seljanovo potok, Rosino potok, rijeka Gradiošnica, Široka rijeka, Koložunja potok.

Zemljište

Na teritoriji opštine Tivat stanovništvo se još u srednjem vijeku bavilo zemljoradnjom, pretežno vinogradarstvom, dok je stočarstvo bilo malo zastupljeno. Sredinom XVIII vijeka, vjerovatno pod uticajem Mletačke Republike počinje i masovnije gajenje maslina. Postoje stari podaci za Lastvu, u kojoj je tada bilo 28 maslinjaka sa 1.195 starih i 230 novih mladih stabala maslina.

Danas je poljoprivredno zemljište odnosno zemljište za intezivnu proizvodnju (PUP Tivta do 2020) predviđeno na lokaciji Tivatsko polje (KO Đuraševići), i dio zemljišta na nekadašnjem poljoprivrednom dobru "Montepranco". Ostalo poljoprivredno zemljište na kojem je zastupljena ekstenzivna poljoprivredna proizvodnja uglavnom se nalazi na ruralnim područjima sela Đuraševići, Bogdašići, Mrčevca, Peana, Gornje Lastve i Lepetana (gornje naselje prema Vrmcu).

Prema statističkim podacima iz popisa poljoprivrede 2010.godine za opštinu Tivat poljoprivredna gazdinstva prema površini obradivog zemljišta su:

- oranice 2,1 ha, broj gazdinstva 20 ,
- povrće na otvorenom 0,5 ha, broj gazdinstva 9,
- cvijeće i ukrasno bilje 0,1 ha, broj gazdinstva 2,

Porodična poljoprivredna gazdinstva prema površini na kojoj se uzgaja povrće:

- povrće ukupno 10.387 m², broj gazdinstva 34, (paradajz, paprika, krastavci, grašak, pasulj),
- povrće ukupno 5.105 m², (luk, šargarepa, kupus, lubenica, dinja, ostalo)

Porodična poljoprivredna gazzinsva prema stablima voćnih vrsta u plantažnim voćnicima:

- površina plantažnih voćnjaka 1,4 ha, broj gazdinstva 4.

Na osnovu iznijetih statističkih podataka može se konstatovati da poljoprivreda na ovom području nije značajna djelatnost, već je više simbol očuvanja tradicije i kulture ovog stanovništva. Znatan dio urbanog stanovništva (koji ovdje čini više od 70 % ukupnog stanovništva opštine) se uglavnom povremeno, a znatno manje i trajno vraća selu, ne toliko zbog obezbjeđenja svoje egzistencije nego, prije svega, u potrazi za alternativnim načinom života sa proizvodnjom manjih količina ekološke hrane. Kako su gradovi, uporedo s njihovim rastom, sve manje životni ambijent po mjeri čovjeka i njegove potrebe, to se vraćanje manjim naseljima, selima ne može više smatrati prolaznom, pomodarskom pojmom. Imati kontakt sa selom i prirodom biće jedan od znakova prestiža sa sve većim interesovanjem.

Geološke i pedološke karakteristike

Područje Tivta izgrađuju plitkovodni karbonatni sedimenti jurske i kredne starosti, karbonatne breče kredno-eocenske starosti i flišni sedimenti srednje eocenske starosti, kao i kvartarne tvorevine. Preovlađuju geološki najmlađe stijene. Široki priobalni pojas i niži pristranci uz Tivatsko polje izgrađeni su od sedimenata kvartarne i paleogenske starosti. Tu preovlađuju uglavnom aluvijalne (holocenske) naplavine preko kojih je mjestimično nataložen deboj sloj mulja.

Crvenica – Terra Rossa

Crvenica je tip zemljišta koji se obrazuje na jedrim krečnjacima i dolomitima. Tvrde karbonatne stijene, su najvažniji faktor koji utiče na obrazovanje crvenica i odlikuju se veoma malim sadržajem nerastvornog ostatka. Klima je drugi po važnosti faktor koji utiče na obrazovanje crvenica. Crvenice se obrazuju u područjima mediteranske ili modifikovane mediteranske klime. Klima i kamenita podloga pružaju uslove za skromnu proizvodnju biomase.

Pored podloge i klime, kao najvažnijih faktora u obrazovanju crvenica od značaja su još reljef, vegetacija i čovjek. Kraški reljef odlikuje se ekstremnom vodopropusnošću usled postojanja obilja pukotina, pećina, rasjeda i drugih unutrašnjih reljefskih oblika. Sve to skupa uslovljava i pogoduje intenzivnom odvijanju erozije. Crvenice se najčešće nalaze na blažim nagibima i depresijama gdje erozija ne dolazi do jakog izražaja. Ovakav reljef omogućava da se formira ne tako dubok sloj po stranama, grebenima i svim drugim istaknutijim reljefskim oblicima, ali procesima koluvijacije i antropogenizacije može nastati veoma duboko zemljiste.

Prirodna vegetacija je, uglavnom, na plitkim crvenicama i kamenitom terenu, dok su pretaložene crvenice obrađene i na njima je kulturna vegetacija. Uticaj čovjeka na obrazovanje i svojstva crvenica se ispoljio na razne načine, najviše uništavanjem šume, ispašom, obradom i terasiranjem. Crvenica u tivatskoj opštini se prostire na 2.043 ha ili 44,1 % ukupne površine.

Crvenica je definisana kao zemljiste mediteranskog i submediteranskog područja, a obrazuje se na čistim krečnjacima i dolomitima koji su karstifikovani. Zemljiste je beskarbonatno, stabilne poliedrične strukture i težeg sastava. Najtipičnija morfološka osobina crvenica je njihova crvena boja. Ona potiče od dehidratisanih oksida gvožđa, ali nijanse boje zavise i od drugih faktora. Intenzivno crvenu boju imaju crvenice sa većim sadržajem hidratisanih ferioksida, a manjim sadržajem humusa.

Površinski A horizont može biti vrlo plitak od 5-6 cm, a nekada i 20 cm, što zavisi od reljefa i procentualno zastupljene stjenovitosti, od kojih, inače, zavisi i dubina cijelog profila. Boja A horizonta varira od tamnocrvenkaste do tamnomrke. Struktura A horizonta je najčešće mrvičasta i krupno-mrvičasta i zrnasta na terenu sa jako izraženom erozijom. B horizont je, najčešće, crvene boje sa nijansama svjetlocrvene, tamnocrvene i cigla boje. Po pravilu, ovaj horizont je glinovit, sa manje humusa u odnosu na površinski A horizont i daleko zbijeniji.

Po mehaničkom sastavu crvenice su glinovite i spadaju u grupu teških zemljišta. Međutim, ovakav zaključak važi kada se posmatra crvenica u cjelini, a ne i pojedini njeni horizonti u kojima razlike u teksturnoj gradi mogu biti osjetno izražene. To je posledica većeg sadržaja humusa površinskog horizonta i razvoja zemljista sa kojima dolazi do diferencijacije profila na površinski A horizont, nešto lakši i na dublji (B) horizont, obično, težeg sastava. Dominantna frakcija u A horizontu je sitni pijesak, zatim prah, pa koloidna glina. Frakcija sitnog pijeska se u ovom horizontu kreće od 24-60%, praha od 15-46%, a gline od 6,87-37,70%. U većine profila A horizont je ilovastog sastava, jer ukupne gline rijetko koji profil ima više od 60% u ovom horizontu.

Vodni kapacitet plitkih crvenica je mali, a visok kod pretaloženih. Stoga se plitke crvenice u uslovima tople mediteranske klime brzo isušuju i predstavljaju topla zemljista. Kod pretaloženih crvenica vrtača i uvala vodopropunost glinovitih slojeva može biti usporena u vrijeme dugotrajnih kiša, nakon saturacije

može voda ležati i na površini. Fizičke osobine crvenica, posebno stabilna struktura, koja omogućava relativno dobru vodopropusnost, omogućavaju da se crvenice lakše obrađuju u odnosu na druga jako glinovita zemljišta

U najvećem broju slučajeva crvenice su slabo kisele (5,5-6,5) i kisele reakcije (4,5-5,5). Bazama su crvenice relativno bogate. Sadržaj humusa u crvenicama je dosta visok. Površinski horizont sadrži od 4 do 11% humusa. Niži sadržaj od 4% jedino se sreće na mjestima sa jače devastiranim vegetacionim pokrivačem. Humusom su bogate srednje duboke i duboke crvenice koje se nalaze u vrtačama, uvalama, na terasama i zaravnima. Plitke crvenice su siromašne fosforom, kod srednje dubokih i dubokih crvenca površinski obradivi sloj od oko 20 do 30 cm je obogaćen fosforom i to u granicama srednje obezbjeđenosti. Kalijumom je crvenica, uglavnom, dobro snabdjevena. U mnogim slučajevima sadržaj K₂O u površinskom sloju, a često i u dubljim iznosi preko 20 mg.

Crvenica ima veći privredni značaj kao zemljište koje se obrazuje na kršu i koje omogućava gajenje suptropskog voća, odnosno citrusa i masline i drugih vrsta voća uključujući smokvu, nar, breskvu, japansku jabuku, kivi i druge vrste, zatim vinovu lozu, duvan i razno povrće. Sve ove kulture su u proizvodnom smislu visoke rodnosti, a dobrim dijelom se gaje na crvenicama.

Eutrično smeđe zemljište na eocenskom flišu

Rasprostranjenost eutričnog kambisola na flišu u Crnoj Gori je prilična praktično se poklapa sa rasprostranjenosću eocenskog fliša primorskog pojasa, koji je zastupljen i u tivatskoj opštini na površini od 1.150 ha (24,8%). Teren obiluje strmim i jako strmim nagibima, a uz to je jako raščlanjen većim brojem, uglavnom, bujičnih vodotoka. Aktivnost ovih vodotoka i denudacija, koja se intenzivno odvijala, i danas traje u uslovima visoke količine godišnjih padavina

Građa profila eutričnog kambisola na flišu je različita na pojedinim mjestima. Tamo gdje je zemljište prirodno očuvano i pod vegetacijom razlikuju se humusnoakumulativni A horizont, zatim (B) i (C) horizonti. Očuvanih zemljišta sa ovakvim izgledom profila je vrlo malo i mogu se sresti u bolje očuvanoj šumi ili pod prirodnim travnjacima.

Po mehaničkom sastavu eutrični kambisol na flišu spada u srednje tešku, redje i tešku ilovaču. Sadržaj kolidne gline u površinskom horizontu je niži, kreće se od 8-25%, a u dubljem najčešće od 10-30%, mada se u izvjesnom broju slučajeva penje na 40-50%. Prema odnosu ukupnog pjeska prema prahu i glini (fizička gлина) horizont A je, najčešće, ilovastog, a horizont (B) ilovasto-glinovitog sastava, tako da zemljište u cjelini pripada ilovačama, a samo u redim slučajevima glinušama.

Podloga od fliša je vodonepropusna, pa kod plitkog zemljišta na nagibima sa manjim vodnim kapacitetom, za vrijeme jačih ili dugotrajnih padavina, voda otiče po površini i izaziva eroziju. To je glavni razlog što je ovo zemljište na mnogim mjestima u znatnoj mjeri zahvaćeno erozijom. Erozija dolazi do znatno manjeg izražaja na terasama i tamo gdje je vegetacioni pokrivač boljeg sklopa i očuvan.

Količina humusa u eutričnom kambisolu na flišu je vrlo promenljiva, a to je uslovljeno načinom korišćenja zemljišta, nadmorskom visinom i vrstom vegetacionog pokrivača. Na terasama i drugim terenima gdje se zemljište obrađuje, sadržaj humusa se kreće od 3-6% u površinskom sloju.

Eutrični kambisol na flišu u pogledu snabdjevenosti fosforom nije izrazito siromašan, kao što je, najčešće, bio slučaj kod ostalih kambisola. Nešto bolja snabdjevenost fosforom na flišnoj podlozi, vjerovatno, može se pripisati neutralnoj reakciji pri kojoj se on oslobođa pri raspadanju laporaca, glinaca i drugih članova flišne serije. U izvjesnoj mjeri bolja snabdjevenost fosforom i naročito njegov veći sadržaj u dubljim djelovima profila može biti posledica terasiranja, jer se zapaža ovakva pojava upravo u profilima sa nekim terasastim mjestima. Kalijumom je eutrični kambisol na flišu, uglavnom, srednje i dobro snabdjeven što je značajno za gajenje voćarskih kultura.

Smeđe kisele zemljište - distrični kambisol na rožnacima

Rožnaci su kisele silikatne stijene koje nijesu čiste stijene, ali tamo gdje čine supstrat zemljištu i glavnu masu skeleta u zemljištu utiču na obrazovanje distričnog kambisola. U Primorju zemljište na rožnacima znatno je rasprostranjeno u Bokokotorskom zalivu i oko Budve. Veća površina pruža se od Lazarevića preko Mokrina, Kamenog i Podi do Baošića, Morinjskog zaliva i Veriga, a onda se nastavlja na Vrmac do Tivta i Bogdašića, odnosno i priobalni pojas Kotorskog zaliva, uključujući Prčanj, Dobrotu i Škaljare do Sv. Trojice. Uska traka ovog zemljišta dalje se provlači linijom Goražde, Krimalj, Nalježići, Pobori, Prijedor, Budva, a onda periferijom Budvanskog polja do Bečića. Ukupna površina pod ovim tipom zemljišta u tivatskoj opštini je 923 ha (19,9%).

Uslovi u kojima se obrazuje distrični kambisol na rožnacima su dosta neujednačeni. On se pojavljuje u Primorju, ali je geografski mnogo više rasprostranjen u kontinentalnom i planinskom području sjeveroistočne Crne Gore. Ovo zemljište se tako susreće na različitim nadmorskim visinama, od morske obale kod Tivta do 2.000 m na Bjelasici.

U Primorju vegetaciju čine šumošikara, u kojoj se mjestimično javlja i makija, a ređe i hrastove šume sa prizemnom vegetacijom rastinja i trava. Na izvjesnim površinama zastupljeni su prirodni travnjaci, a na terasama i kulturna vegetacija. Distrični kambisol na im A - (B) - C gradi. Horizont A je tamno smeđe, nekad i mrke boje, pjeskovito-ilovastog ili ilovastog sastava. Boja dubljeg (B) horizonta je najčešće smeđa sa nijansama rude i sivosmeđe. Profil (B) horizont je po sastavu ilovača, kada se u podlozi nalazi više krečnjaka, povećava se udio glinene frakcije.

Struktura je mrvičasto-graškasta i grudvasta. Skelet u zemljištu je najčešće silikatni. Mehanički sastav distričnog kambisola na rožnacima uslovljen je u najvećoj mjeri svojstvima podloge, a on, bez obzira na nekad veći sadržaj gline u (B) horizontu, omogućava da je zemljište vodopropusno i suvo.

Distrični kambisol na rožnacima je beskarbonatno zemljište, mada se ponekad mogu naći ostaci karbonata. U vodi pH u horizontu A se kreće od 4,90 do 6,70, a u kalijum hloridu (KCl) od 3,90-5,90. Dublji slojevi pokazuju veće kolebanje reakcije, jer se nekada najniže vrijednosti pH u vodi spuštaju na 4,80, a u KCl 3,75, odnosno najveće dostižu 7,32 u vodi i 5,52 u KCl. Ovako izražena kolebanja reakcije zemljišta zavisi od vrste podloge i od vrste i karaktera humusa. U A horizontu izuzev na terenu sa jače izraženom erozijom, ima najčešće od 4,5-7 % humusa. Sa dubinom sadržaj humusa postepeno opada, mada ponekad to opadanje može biti i osetno izraženo, što je najčešće posledica povećane mineralizacije i oglinjavanja dubljeg dijela profila. Ovaj tip zemljišta je jako siromašan fosforom. Kalijumom je bolje snabdjeven, i to u granicama srednje snabdjevenosti.

Distrični kambisol na rožnacima se najviše koristi za prirodne travnjake i šumu, a nešto manje za oranice i voćnjake i to uglavnom na terasama. Ovo zemljište, kao i većina distričnih kambisola, predodređeno je za šumu i pašnjake, može se unaprijediti primjenom određenih meliorativnih mjera, prvenstveno kalcizacije i đubrenja.

Aluvijalno glinovito zemljište

U manjim poljima, kao što je Tivatsko, ima glinovitih aluvijalnih nanosa, ali se njihov postanak ne može vezivati za zone taloženja, koliko za porijeklo materijala koji nastaje erozijom u slivnom području, prenosi i taloži u dolini vodotoka na površini od 377 ha (8,2%). Vodotoci u ovim poljima su, uglavnom, kratki, sa neznatnim proticajima, doline su im uske, ali produkuju nanos sa zemljišta obrazovanih na flišu, rožnacima i krečnjacima. Takav nanos je, uglavnom, sa malo pjeskovitih, a više praškastih i glinovitih čestica, što je osnovni razlog da se formira ilovasti i glinoviti aluvijalni nanos. Boja ovog zemljišta je najčešće tamno smeđa, ali se često javljaju i druge nijanse, zavisno od sadržaja humusa, nivoa podzemne vode, boje materijala koji je istaložen i sl. Kao i kod drugih aluvijalnih nanosa podzemna voda je na

različitim dubinama i obično se kreće između 50-250 cm. Teren, muđutim, nije uvijek potpuno ravan, već sa određenim padom u pravcu toka, a često i upravno na tok, pa se to odražava na dubinu podzemne vode.

U glinovita aluvijalna zemljišta uvrštena su ona sa ukupnom glinom preko 50%, mada u ovom procentu njen sadržaj ne mora biti po cijeloj dubini profila. Površinski sloj (do 30 cm) ili neki drugi može biti i sa nešto nižim sadržajem gline. Glinoviti aluvijalni nanosi ne sadrže ili sadrže vrlo malo krupnog pjeska. Sem rednih izuzetaka, sadržaj krupnog pjeska ne prelazi 1-2%. Ovo je razumljivo kada se imaju u vidu uslovi postanka glinovitog aluvijalnog nanosa. Nasuprot krupnom, sadržaj sitnog pjeska kreće se od 25-50%, pa je on glavna komponenta pjeskovite frakcije ovog nanosa. Higroskopska vлага kreće se od 2-4%, prilično je ujednačen njen sadržaj po dubini, odnosno pojedinim slojevima.

Reakcija se kreće u granicama pH 7,1-8,2 (pH u H₂O), odnosno od pH 6,3-7,5 (pH u KCl). Glinoviti aluvijalni nanosi izdvojeni su samo u podtipu karbonatnog aluvijuma, pa je razumljivo da je on, uglavnom, neutralne reakcije. Stanje reakcije i sadržaj kalcijum karbonata (CaCO₃) kod aluvijalnih nanosa utiču na povoljno stanje adsorptivnog kompleksa. Humusom su glinoviti aluvijalni nanosi bolje obezbijeđeni, jer njegov sadržaj u površinskom sloju dostiže 3-5,5%. Glinoviti aluvijalni nanos je sa manje od 5 mg fosfor pentoksida P₂O₅, i sadržaj kalijum oksida K₂O je u granicama srednje i dobre snadbjevenosti.

Aluvijalno oglejeno zaslanjeno zemljište

Zaslanjena aluvijalna zemljišta su neposredno pored morske obale, gdje do zaslanjivanja dolazi solima porijekлом od slane morske vode. Do zaslanjivanja dolazi na više načina, tj. aluvijalnim, eolskim i podzemnim putem. Naravno, zaslanjivanju doprinose još topografski, zemljistički i klimatski uslovi, što čini da na proces zaslanjivanja utiču brojni faktori.

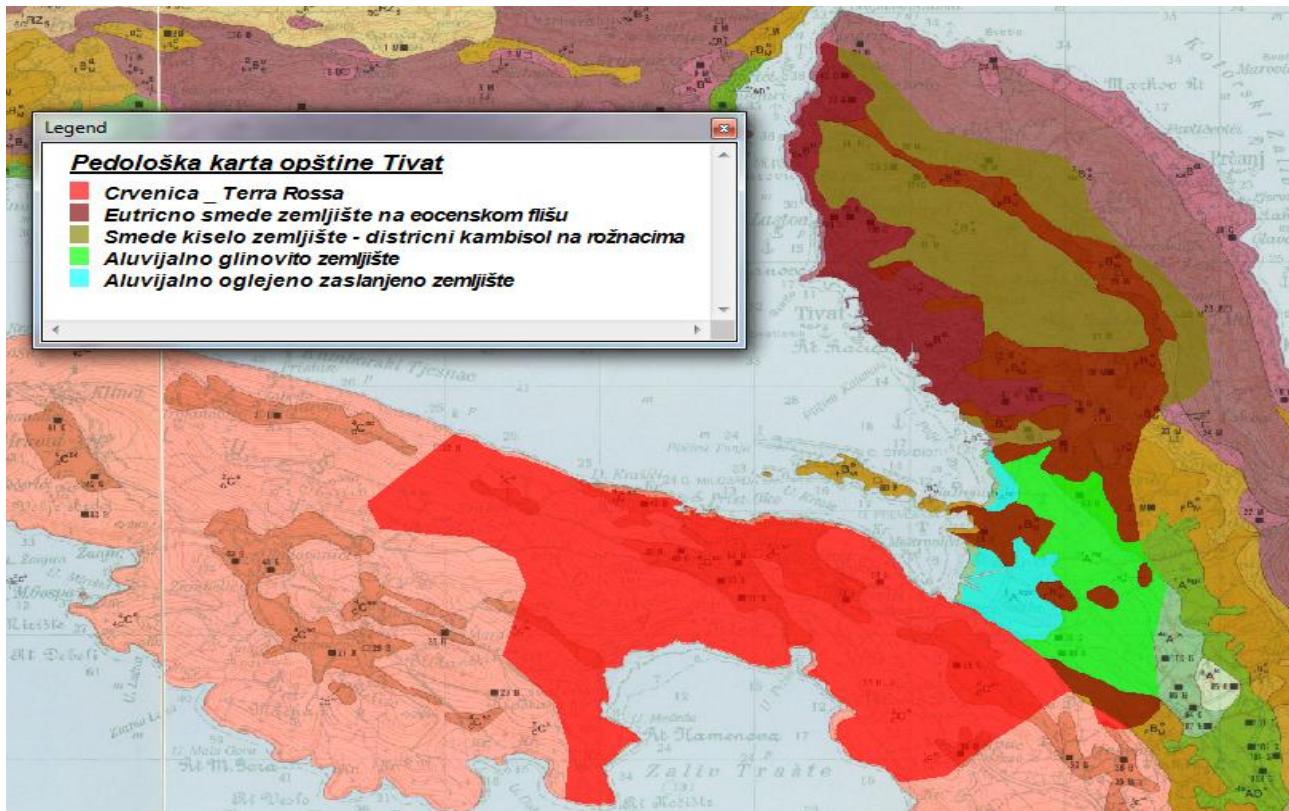
Zaslanjivanje podzemnim vodama porijekлом od morske vode (izdanski tip zaslanjivanja) javlja se u Tivatskom polju na površini od 139,4 ha (3% površine opštine). Pojava nije izražena kao recimo kod Ulcinjskog polja iz razloga što je izraženiji pad prema morskoj obali i što se ne javljaju depresije u kojima bi se voda zadržavala preko cijele godine. Obilne padavine razblažuju koncentraciju soli i doprinose ispiranju soli iz sloja zemljišta, osobito u kišnom dijelu godine.

U Tivatskom polju zaslanjena zemljišta su na mjestu nekadašnje solane, odnosno od Solila do brežuljka Stražnica i od njega prema Račici. To je najniži dio Tivatskog polja u koji voda poplavnim talasima i podzemnim putem dospijeva u zemljišta i vrši njihovo zaslanjivanje. Niske kote terena i bliska podzemna voda tokom većeg dijela godine uslovljavaju oglejavanje, ne samo zaslanjenih aluvijalnih, nego i drugih zemljišta na širem prostoru Tivatskog polja.

Osim padavina koje ispiraju soli, klima kao faktor utiče na proces zaslanjivanja zemljišta vjetrom, isparavanjem, relativnom vlagom i drugim klimatskim elementima. Isparavanje je značajan činilac koji doprinosi da se podzemna voda kapilarnim putem penje, a zajedno sa njom i rastvorljive soli, koje zaostaju u površinskom sloju zemljišta ili i na samoj površini.

U Tivatskom polju preovlađuju ilovasto-glinoviti aluvijalni nanosi dominantna je frakcija praha, pa gline i sitnog pjeska. Zbog toga je ukupna gлина zastupljena visokim procentom, 75-82%. Vrijednosti higroskopske vode Tivatskog polja su od 3 do 4,5%, što je u proporciji sa sadržajem gline.

U pogledu hemijskih osobina zaslanjeni aluvijalni nanosi pokazuju dosta visok sadržaj kalcijum karbonata CaCO₃. Usled toga i zaslanjivanja pH u vodi ima vrijednosti od pH 7,3 do 8,7, a u kalijum hloridu KCl od pH 5,9 do 7,8. Sadržaj humusa je varijabilan, kreće se u površinskem sloju od 1,5-4,5%. Sa dubinom se obično smanjuje, mada ima slučajeva kada ga dublji slojevi sadrže više od sloja iznad njega. Fosforom je ovaj aluvijalni nanos siromašan. Kalijumom je većina profila siromašna, ali se dešava da pojedini slojevi sadrže kalijum oksida K₂O u granicama srednje obezbijeđenosti.

Skica 2: Pedološka karta opštine Tivat

Biodiverzitet

Zahvaljujući svom geografskom položaju i klimatskim uslovima u Tivtu je prisutan prepoznatljivi biodiverzitet mediteranskog karaktera sa bogatim hortikulturnim potencijalom. U biogeografskom pogledu područje opštine Tivat karakterišu zona eumediterranske zimzelene vegetacije i zona termofilne submediteranske listopadne vegetacije. Takav položaj kao i veoma raznorodni fiziografski uslovi, doprinijeli su da se na ovom, relativno malom prostoru, razvije veći broj životnih zajednica.

Na teritoriji opštine, zbog svojih izuzetnih prirodnih, estetskih i bioloških odlika, zaštićena su prirodna dobra:

- plaža Pržna - Rješenjem o zaštiti objekata prirode („Sl. list SRCG“ br. 30/68, br 01-959) određena kategorija “rezervat prirodnog predjela”.
- Veliki gradski park - Rješenjem o zaštiti objekata prirode („Sl. list SRCG“ br. 30/68, br. 01-959) određena kategorija “hortikulturni objekat” Površina: 6 ha.
- Tivatska Solila - Rješenjem o upisu u centralni registar zaštićenih objekata prirode za Crnu Goru (“Sl.list CG”, broj 70/08) određena kategorija “posebni (specijalni) rezervat prirode”. Od 2009. godine Tivatska Solila su IBA područje, područje od međunarodnog značaja za boravak ptica, Emerald stanište Bernske konvencije, nalaze se na preliminarnoj Natura 2000 listi, a 2013. godine su proglašena i Ramsarskim područjem. Površina je 150 ha.

Brdo Vrmac, njegova padina uz Kotorski zaliv je na listi UNESCO-ve prirodne baštine mada administrativno pripada opštini Kotor. Padine Vrmca koje su okrenute Tivatskom zalivu i administrativno pripadaju opštini Tivat imaju status kontaktne zone UNESCO-vog područja, u više dokumenata UNESCO-a, stoji prijedlog za proširenje područja zaštite na cijelo brdo Vrmac i na djelove Tivatskog zaliva. Prostornim planovima opština Kotor i Tivat iz 1988. godine, Vrmac je bio definisan kao regionalni park prirode. Aktuelnim skoro usvojenim PUP-om Tivta do 2020. godine, područje Vrmca, ima namjenu parka prirode

kao područje od posebne prirodne vrijednosti koje trebaštiti.

Većinu visokih šuma na području opštine Tivat čine mješovite šume, dok su monokulturne šume u manjini. Glavne vrste u monokulturnim šumama su hrast i bor. U opštini Tivat je evidentno prirodno proširivanje površina pod šumom, a naročito uslijed proširivanja šumske vegetacije (makije) na račun poljoprivrednog zemljišta. Možemo izdvojiti značajne slijedeće lokalitete:

1. Lepetane: Rudina, Prijeradovo, Donji Ilići - preovlađuju visoke šume sa prohodnim planinskim stazama koje se spajaju sa drugim stazama na Vrmcu prema Gornjoj Lastvi i Kotoru. Prisutne su sledeće vrste drveća: četinari - crni bor *Pinus nigra*, čempres *Cupressus sempervirens*, a od lišćara – hrast medunac *Quercus pubescens*, jasen crni *Fraxinus ornus*, skupine običnog graba *Carpinus orientalis*, maslina *Olea europaea ssp.sativa*, bagrem *Robinia pseudoacacia*, lovor *Laurus nobilis* i dr. Ova lokacije bogata je povremenim i stalnim izvorištima. Ipak, dominiraju hrastove šume koje su stare više desetina godina. Ove šume su prije nekoliko godina imale namet štetočine gubara nakon čega se još oporavljuju.

2. Lepetane: Luka - preovlađuju visoke mješovite šume sa sledećim vrstama drveća: četinari - crni bor *Pinus nigra*, čempres *Cupressus sempervirens*; lišćari – hrast medunac *Quercus pubescens*, jasen crni *Fraxinus ornus*, poneka skupina običnog graba *Carpinus orientalis*, maslina *Olea europaea ssp.sativa*, bagrem *Robinia pseudoacacia* i dr.). Na ovom području preovlađuju kultivisani stari i mladi maslinjaci *Olea europaea*.

3. Gornja Lastva: ruralno područje Tivta, praktično napušteno, udaljeno je 3 km od magistrale. Od šumske vegetacije zastupljena je makija uglavnom na većem području Gornje Lastve. Na području naselja, preovlađuju stari maslinjaci, koji su dosta zapušteni i nepristupačni kao i pojedinačne skupine čempresa *Cupressus sempervirens*, borova *Pinus nigra*, hrastova *Quercus robur*, kestena - koštanja *Castanea sativa*, jasena *Fraxinus ornus* i običnog graba *Carpinus orientalis*. Visoka stabla koštanja zastupljena su ispod asfaltнog lokalnog puta za Gornju Lastvu. I na ovom dijelu teritorije opštine Tivat postoje izvorišta, koja su povremnog karaktera, odnosno aktivni samo u periodima većih padavina. Neki od njih i predstavljaju seoski vodovod, imaju urađenu kaptažu – betonski rezervoar.

4. Gornje Seljanovo: Velja Peča - značajna po skupini koštanja kroz koje prolaze pješačke staze koje se povezuju sa stazama prema Vrmcu. Pojedine lokacije na ovom dijelu pogodne su za obilježavanje, postavljenje odmorišta i vidikovaca.

5. Peani: ruralno područje opštine Tivat, udaljeno od gradskog jezgra oko 3-4 km čija domaćinstva još nijesu potpuno napuštena. Stanovnici ovog kraja bave se stočarstvom i voćarstvom – pretežno maslinarstvo. Od šumske visoke vegetacije zastupljene su skupine bagrema, crnog bora, hrasta i drijena. I kroz ovu lokaciju prolaze oblježene planinske staze i postoje pojedina mjesta koja su pogodna za postavljanje vidikovaca. Prisutna su i izvorišta kao što je izvor "Šmrlik" koji je stalno aktivan, koristi se i ima betonsku kaptažu. Velike površine šuma na ovom području dosta su stradale u požaru koji se desio 2003. godine. U saradnji sa Upravom za šume krajem 2009. i početkom 2010. godine organizovana je velika akcija pošumljavanja ovog dijela područja tačnije potez Struge. Izvršeno je pošumljavanje oko 30.000m² površine, sa sadnicama crnog bora, sadnicama bagrema, divljeg kesten, graba, divlje trešnje, hrasta, jasena i crnog graba. Planiran je nastavak pošumljavanja (na lokalitetu „Popova glava“) na šta obavezuju donijeti planovi vezani za zaštitu životne sredine.

6. Mrčevac, Bogdašići: ruralno područje opštine Tivat, udaljeno od grada oko 4 km. Stanovništvo u ovom kraju bavi se voćarstvom, povrtarstvom, stočarstvom. U ovom kraju zastupljena je visoka šumska vegetacija i to: borovi *Pinus nigra*, hrast medunac *Quercus pubescens*, jasen *Fraxinus ornus*, obični grab *Carpinus orientalis*, masline *Olea europaea ssp.sativa*, šipak – nar *Punica granatum*, drijen *Cornus mas*, pojedinačna stabla rašeljke *Prunus mahaleb*, košćeleva *Celtis australis* i dr.. Zastupljena je makija, a od niskog rastinja kupina, divlji šipak, šipurak i dr. Značajna su stara hrastova stabla, koja su starosti preko 50 godina. Šuma u ovom kraju nije stradala od požara, ali je prisutna nekontrolisana sječa. Planinske staze na ovim lokacijama su obilježene i postavljeni su putokazi. Nema lokacija sa odmorištima. Navedene visoke šume zastupljene su iznad naselja i protežu se uglavnom uz pješačke staze koje se dalje povezuju sa stazama na

Vrmcu. I na ovom dijelu opštine postoje izvorišta koja su značajna za snabdijevanje vodom nekoliko domaćinstava i aktivna su čitave godine. Visoka hrastova i borova šuma u Mrčevcu iznad naselja potez Rahovo i Brštin dosta je stradala od požara kako ranijih godina, požari su uništili veliku površinu šume. Šuma je uglavnom u privatnom vlasništvu.

7. Radovići, Đuraševići, Milovići, Krašići: ruralna područja koja su udaljena od Tivta oko 10 km. Na ovim lokacijama nema visokih šumskih područja. Uglavnom su zastupljene niže šume, odnosno njen degradacioni stadijum makija. Na području Radovića, bliže naseljima, protežu se maslinjaci. U Đuraševićima na lokacijama bliže naselju protežu neodržavani maslinjaci. Visoke šume, manje površine (crni bor) nalaze se na području Milovića, a između Gošića i Bjelila nalazi se visoka hrastova šuma veće površine. Šume su uglavnom u privatnom vlasništvu.

Kao i u ostalim primorskim područjima, na području Opštine Tivat je prisutna vegetacija šumskih degradacionih stadijuma makija i garig koji su po svom prostornom rasporedu najzastupljeniji na Luštici i Vrmcu.

8. Luštica: makija na Luštici je dominantna komponenta biodiverziteta. Luštica predstavlja najočuvaniji kompaktan kompleks ovog tipa vegetacije u Crnoj Gori. Još uvijek se nalazi u veoma dobrom stanju. U okviru makije na Luštici su prisutne sledeće vrste: maginja *Arbutus unedo*, lovor *Laurus nobilis*, hrast crnika *Quercus ilex*, mirta *Myrtus communis*, pistacija *Pistacia lentiscus*, žukva *Spartium junceum* i dr., a od drveća: čempresi, borovi i masline. Makija na obodu Luštice predstavljena je sljedećim vrstama: *Arbutus unedo*, *Laurus nobilis*, *Myrtus communis*, *Pistacia lentiscus*, *Punica granatum*, *Quercus ilex*, *Smilax aspera*, *Spartium junceum*, *Viburnum tinus* i dr. Po obodu Luštice prema vlažnim - močvarnim staništima, prisutne su *Ligustrum vulgare*, *Ulmus sp.*, *Salix sp.*, te *Punica granatum*, *Myrtus communis* i dr.. Šikara na Stražnici, Glavici i Torcu predstavljena je vrstama *Arbutus unedo*, *Carpinus orientalis*, *Cupressus sempervirens*, *Cystus sp.*, *Erica arborea*, *Juniperus macrocarpa*, *Juniperus oxycedrus*, *Juniperus phoenicea*, *Ligustrum vulgare*, *Myrtus communis*, *Olea europaea ssp.sativa*, *Paliurus spina christi*, *Phillyrea media*, *Pinus halepensis*, *Pinus nigra*, *Pistacia lentiscus*, *Punica granatum*, *Spartium junceum*, *Ulmus sp.*.

Čitava površina Luštice pripada evropsko-mediterskom podregionu (eumediterska zona zimzelene vegetacije sveze *Quercion ilicis*, Horvatic 1967). Prema karti prirodne potencijalne vegetacije, zahvata još i jugoistočnu obalu Tivatskog zaliva i priobalni dio Vrmca. Tu se danas nalaze najočuvanije, najreprezentativnije formacije tvrdolisne mediteranske vegetacije crnogorskog primorja. Klimatogena zajednica ovog podregiona je zimzelena tvrdolisna šuma hrasta crnike *Quercus ilex* opštemediterskog reda *Quercetalia ilicis*. Čista jadranska šuma i makija hrasta crnike, zajednice *Quercetum ilicis adriaprovincialis* Trinajstic 1975, danas je prisutna na prostoru Luštice u obliku odraslike šume, a javlja se u južnom dijelu poluostrva. Aktivnošću čovjeka, čista zajednica crnike je degradirana u gustu i teško prohodnu makiju, koja pripada posebnom jadranskom obliku - asocijaciji *Orno - Quercetum ilicis H-ic* (1956) 1958. Na dijelovima poluostrva gdje je jače izražen ljudski uticaj (pored naselja i puteva), razvijena je zajednica *Orno-Quercetum ilicis myrtetosum*. To je uglavnom gusta i neprohodna zajednica viskog žbunja, visine 2 i više metara. Dominantanatna mirta *Myrtus communis* u velikoj mjeri zamjenjuje crniku *Quercus ilex* u odnosu na tipičnu subasocijaciju. Od ostalih elemenata makije najčešće su sljedeće vrste: obična zelenika *Phillyrea media*, veliki vrijes *Erica arborea*, planika *Arbutus unedo*, tršlja *Pistacia lentiscus*, primorska kleka *Juniperus oxycedrus*, primorska somina *Juniperus phoenicea*, tetivka *Smilax aspera*, žukva *Spartium junceum*.

Na susjednim obodnim terenima Luštice makija je predstavljena sljedećim vrstama: *Arbutus unedo*, *Laurus nobilis*, *Myrtus communis*, *Pistacia lentiscus*, *Punica granatum*, *Quercus ilex*, *Smilax aspera*, *Spartium junceum*, *Viburnum tinus* i dr.

Razvijena je i vegetacija gariga. Krajnji stepen degradacije šuma crnike i makije, su zajednice suvih travnjaka i kamenjarskih pašnjaka sveze *Cymbopogo - Brachypodium ramosi*, koje su na Luštici česte, što je rezultat izraženog antropogenog uticaja.

9. Vrmac: eumediterska zimzelena vegetacija sveze *Quercion ilicis*, (Horvatić 1967) zahvata uzak priobalni pojaz koji se visinski prostire do 300 (max 500) m n. v. Prema karti prirodne potencijalne

vegetacije, zahvata priobalni dio Vrmca. Klimatogena zajednica ovog podregiona je zimzelena tvrdolisna šuma hrasta crnike (*Quercus ilex*) opštemediterskog reda *Quercetalia ilicis*. Čista jadranska šuma i makija hrasta crnike, zajednice *Quercetum ilicis adriaprovincialis* Trinajstić 1975, danas je prisutna samo na području Veriga kao degradacioni stadijum *Orno - Quercetum ilicis myrtetosum* H-ić 1963. U ovoj zajednici dominira mirta *Myrtus communis* koja djelimično ili potpuno zamjenjuje hrast crniku. Daljom degradacijom nastala je vegetacija gariga. To su niske i prorijeđene zimzelene, a manjim delom i listopadne šikare, sastavljene uglavnom iz heliofilnih flornih elemenata, pretežno grmova i polugrmova. Pripadaju svezi *Cisto - Ericion* i asocijaciji *Erico - Cistetum cretici* H-ić 1958. Vegetacija gariga razvijena je u južnom priobalnom dijelu Vrmca, pokrivajući veće ili manje površine. Krajnji stepen degradacije šuma crnike i makije, na Vrmcu su zajednice suvih travnjaka i kamenjarskih pašnjaka sveze *Cymbopogo - Brachypodium ramosi*. Submediteranska i mediteransko-montana listopadna vegetacija sveze *Ostryo - Carpinion orientalis*, Horvatić 1967) prostire se na južnim padinama Vrmca iznad zone tvrdolisne, zimzelene vegetacije, dok se preko sjevernih obronaka ovaj podregion spušta sve do mora. Ovakav raspored zone na sjevernoj strani poluostrva, rezultat je fizičko-geografskih karakteristika područja, odnosno sjeverne ekspozicije i blizine Lovćena, a time i nešto hladnije klime. Karakteristična klimatogena zajednica evropsko-submediteranskog podregiona je zajednica kostrike i bjelograbića Rusco - *Carpinetum orientalis* Bleč & Lkšić 1966 iz reda *Quercetalia pubescentis*. Ova zajednica je u tipičnom obliku razvijena u priobalnom dijelu sjeverne strane Vrmca do oko 200 m n. m., a zatim se sve do samih vrhova javlja u obliku viših ili nižih, gušćih ili rjeđih šikara ili niske šume. Na južnim obroncima Vrmca i na području Veriga, ova zajednica se posredno nadovezuje na zonu šuma crnike preko zajednice *Paliuretum adriaticum* H-ić 1958. (zajednica drače) koja je u graničnom području zimzelenog vegetacijskog pojasa zastupljena subasocijacijom *Paliuretum adriaticum typicum* Bleč. & Lkšić, a u zoni termofilne submediteranske listopadne vegetacije, u pojasu zajednice Rusco - *Carpinetum orientalis* Bleč & Lkšić 1966, sa subasocijacijom *Paliuretum adriaticum Carpinetosum orientalis* H-ić 1963. Na području između Donjeg i Gornjeg Stoliva, razvijena je zajednica *Lauro - Castanetum sativae* M. Jank 1966. Prema Jankoviću (1966), to je termofilna i mezofilna zajednica pitome koštenje i lovora, koja se nalazi pod neposrednim uticajem mediteranske klime i mora, ali je s obzirom na reljef i ekspoziciju, zaštićena od pretjerane insolacije i ljetnje suše. Manja sastojina ove zajednice zabilježena je i na južnoj padini Vrmca, između naselja Donja i Gornja Lastva, na padinama Činovice sa sjevernom ekspozicijom. Krajnjom degradacijom prethodno navedenih zajednica, nastale su veće ili manje površine travnjaka i kamenjarskih pašnjaka sveze *Scorzonero - Chrysopogonetalia* H-ić & Ht (1956) 1958. Osim navedenih, dominantnih zajednica evropsko-mediteranskog i evropsko-submediteranskog podregiona na prostoru Vrmca su prisutne i brojne pionirske i antropogene zajednice koje su razvijene u pukotinama stijena, na ruderalnim staništima i kulturnim površinama. Takođe na širem području Vrmca srijećemo kulture borova *Pinus nigra*, *Pinus halepensis*, *Pinus pinea* i *Pinus pinaster*, iako prethodno sađeni, sada spontano proširuju svoj areal. U selu Kavač kod crkve Svetе Petke, na putu Tivat – Kotor preko Trojice, nalazi se sastojina medunca *Quercus pubescens* za koju se smatra da predstavlja relikt nekada prostranih šumskih kompleksa hrasta medunca na ovom području. Na prostoru Bokokotorskog zaliva srijeću se i kultivisane vrste koje čovjek gaji za svoje potrebe, kao što su: *Prunus avium*, *Prunus cerasus*, *Prunus cerasifera*, *Prunus domestica* ssp. *insititia*, *Juglans regia*, *Morus alba*, *Morus nigra*, *Capparis spinosa* i dr., kao i niz ukrasnih, tropskih subropskih i egzotičnih vrsta kao što su: *Robinia pseudoaccacia*, *Pittosporum tobira*, *Eucalyptus camaldulensis*, *Populus alba*, *Melia azederach*, *Tamarix africana* i dr.

Uslovi i ograničenja za razvoj organske poljoprivrede

Organjska poljoprivreda predstavlja sistem održive poljoprivrede, u velikoj mjeri zasnovan na lokalnim resursima koji održava ekološku ravnotežu i minimizira negativan uticaj poljoprivrede na životnu sredinu. Takođe, podrazumijeva proizvodnju usklađenu sa zakonom i zahtjevima uz kontrolu cijelog

proizvodnog ciklusa od strane ovlašćene organizacije za sertifikaciju.

Sagledavajući klimatsko podneblje Tivta, tipove zemljišta, vrstu zastupljenositi određene poljoprivredne proizvodnje može se reći da područje Tivta ima veoma povoljne uslove za bavljenje organskom poljoprivredom. Trenutno u tivatskom području nema nijednog proizvođača sa sertifikatom organske proizvodnje kao nijednog proizvođača u prelaznom periodu organske proizvodnje. Iz Tivta organskom proizvodnjom bavi se jedan proizvođač, čija je se proizvodnja nalazi na području Grahova. U planu ovog proizvođača je da jedan dio proizvodnje započne i na području Tivta.

Što se tiče organske proizvodnje značajno je pomenuti žućenicu i rogač. Oni mogu da posluže kao začetak organske proizvodnje. To su proizvodi koje treba sertifikovati kod ovlašćene organizacije za sertifikaciju i ponuditi ih tržištu. Rogač se može prerađivati jer je prepoznatljiv u alternativnoj medicini. Žućenice ima samonikle mada se i gaji što je značajno za proizvodnju, a dosta je tražena. Ne treba zaboraviti ni divlji nar čiji je sok visokog kvaliteta, a i koristi se u velikom broju tivatskih domaćinstava.

2) Demografske karakteristike – poljoprivredno stanovništvo

Demografija istražuje i proučava zakonitosti i pravilnosti u biološkom i migratornom kretanju stanovništva, promjene u demografskim strukturama (biološkim, socio-ekonomskim i intelektualnim), proučava kakve su vrste te zakonitosti, njihovo kvantitativno i kvalitativno delovanje i utvrđuje međusobne odnose kretanja stanovništva sa drugim društvenim i ekonomskim pojavama.

U Opštini Tivat došlo je do preokreta kod migracionih kretanja i sve jača imigracija uzrokovala je rast broja stanovništva iako je prirodni priraštaj počeo opadati. Dok broj stanovnika u urbanizovanom dijelu opštine brzo raste, broj stanovništva u ruralnom dijelu stalno opada. Od dva naselja jedno je zamalo nestalo (6 stanovnika u 2003. godini prema 153 u 1961. godini i 42 u 1981. godini - Gornja Lastva), dok je pad broja stanovnika u Bogdašićima manji, tako da još uvjek možemo govoriti o selu. Samo jedno naselje na području GUP-a (Lepetani) je u periodu 1991-2003 imalo negativni indeks.

Dosta velike su razlike između dva područja GUP-a. Porast stanovništva na području GUP-a Tivat dosta je konstantan, a najviši indeks bio je u periodu 1981-1991. Cijelo vrijeme indeks porasta bio je daleko iznad prosjeka Crne Gore do 1991.g. Sasvim drugačiji bio je demografski razvoj područja Krtoli. Broj stanovnika u periodu 1981-1991 čak se smanjivao dok je u 1991.godini počeo veoma brz razvoj toga područja. Indeks porasta stanovništva bio je viši od 150 i daleko nadmašio rast opštine kao i rast u području Tivta. Brz razvoj zahvatio je sva naselja i jedino u naselju Bogdašići, porast je bio malo sporiji.

U posljednjem periodu broj stanovnika na teritoriji opštine Tivat je porastao od 11.186 stanovnika u 1991.godini na 13.630 u 2003. godini (indeks porasta 121,8). U istom periodu broj domaćinstava porastao je od 3.516 na 4.502 (indeks 128,0), a broj stanova (ukupno) od 3.711 u 1991. godini na 7.167 u 2003. godini (indeks 193,1).

Po poslednjem popisu stanovništva iz 2011. godine Tivat broji 14.111 stanovnika, 2,26 % u odnosu na ukupan broj stanovnika Crne Gore. U odnosu na popis iz 2003. godine, broj stanovnika u Tivtu je porastao za 3%. Tivat je grad sa najvećom gustom naseljenost u državi, 307 stanovnika po km².

	Stanovništvo	Domaćinstva	Stanovi
TIVAT	14111	4862	9675
gradska	10149	3596	5680
ostala	3962	1266	3995
Bogdašići	57	21	31
Bogišići	187	65	148
Donja Lastva	759	295	634

Đuraševići	479	167	298
Gornja Lastva	z	z	16
Gošići	212	69	176
Krašići	130	51	1318
Lepetani	184	67	200
Milovići	46	18	179
Mrčevac	2130	621	960
Radovići	535	186	669
Tivat(g)	9390	3301	5046

Tabela 2: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2011.g.(Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011 –Zavoda za statistiku Crne Gore, Monstat 2011)

3) Tržište

Tržište je složena ekomska kategorija koja obuhvata učesnike u ponudi i tražnji, njihove odnose i dejstva po osnovu sučeljavanja podnude i tražnje, kao i tehničke i institucionalne uslove pod kojima se, u određenom prostoru i vremenu, odvija kupovina i prodaja roba i usluga.

Kako je navedeno u Strategiji razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja Crne Gore (Vlade Republike Crne Gore, 2006.godine), tržište mora da ima svoju ulogu i ono je konačni barometar za vrednovanje proizvodnje, ali i odnosi na tržištu moraju biti uređeni i transparentni da bi rezultirali ekonomskom efikasnošću, kako to kaže i teorija institucionalne ekonomike. Može se reći da je turizam kod nas najvažniji faktor koji treba da povuče domaće proizvode, poljoprivrednika, naročito sa ciljem obogaćivanja turističke ponude i razvoja turizma posebnih interesa u opštini Tivat.

4) SWOT ANALIZA

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> -geografski položaj opštine -očuvana životna sredina -obezbjedeno tržište kroz turizam i turizam posebnih interesa -finansijska podrška (Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Svjetska banka) -povoljni klimatski uslovi -trend povećanog interesovanja za razvoj ruralnog turizma (turizma posebnih interesa) -pozitivan trend u svijetu: život u skladu sa prirodom, upražnjavanje zdravih životnih navika, ishrana, aktivnost, rad i odmor u prirodi, upoznavanje kulture lokalnog stanovništva. -blizina aerodroma, luka, magistralnih puteva, granica sa EU 	<ul style="list-style-type: none"> -usitnjeni posjedi -starosna struktura poljoprivrednog stanovništva -nezainteresovanost potencijalnih poljoprivrednika za ostvarivanje veće proizvodnje, -mali obim proizvodnje -nedovoljna iskorišćenost resursa u turističke svrhe -migracija seoskog stanovništa, posebno mladim potrazi za zaposlenjem i boljim uslovima života -podcenjivanje poljoprivrede i sela

MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> - povoljna klima - kvalitet proizvoda - autohtonii proizvodi - povećana tražnja za domaćim (organskim i autohtonim proizvodima) - prekogranična saradnja , naročito u dijelu ruralnog turizma i dostupnost EU fondova - dostupnost finansija (kredita) za poljoprivrednike - turizam posebnih interesa - inovacije u proizvodnji i ponudi 	<ul style="list-style-type: none"> -nelojalna konkurenca -nekontrolisan uvoz -visoke cijene domaćih proizvoda - slaba konkurentnost cijena (uslijed male proizvodnje i visokih ulaznih troškova) -devastacija poljoprivrednog zemljišta (prenamjena u građevinsko, proglašavanje poljoprivrednog zemljišta industrijskom zonom).

Tabela 3:Swot analiza

II Analiza i oblici poljoprivredne proizvodnje na području opštine Tivat

1) Veza ruralnog razvoja i poljorivrede

Poljoprivreda je važan segment ukupne crnogorske privrede i predstavlja najvažniju aktivnost većine sela i od velike je važnosti za način života u ruralnom području. Možemo reći da je poljoprivreda kompletna turizmu, takođe veoma važan segment razvoja privrede u Tivtu.

Najznačajniji problemi seoskog područja mogu se podjeliti na:

- poljoprivredna gazdinstva koja su nekomercijalna, koja nijesu tržišno orijentisana, već proizvode za svoje sopstvene potrebe kao i za manju prodaju "na pragu",
- nerazvijena ruralna infrastruktura (putna, vodovodna, elektro idr.), koja je u odnosu na gradsku znatno nepovoljnija,
- nedovoljna organizovanost poljoprivrednika i povezanost sa ostalim značajnim subjektima važnim za razvoj ruralnih područja,
- negativna demografska kretanja u ruralnim područjima.

Stanovništvo i poljoprivredna proizvodnja trebalo bi da budu usko povezani s ostalim djelatnostima i zanimanjima jer svako izdvojeno posmatranje i rješavanje problema ne daje dobre rezultate. Samo planiranje cjelovitog sveobuhvatnog razvoja manjih prostornih ruralnih cjelina na načelima održivog razvoja, pokazalo se u Evropskoj Uniji uspješnim modelom oživljavanja i napretka nerazvijenog ruralnog područja.

2) Ruralni turizam

Pojam „ruralnog turizma“ se često koristi i zamjenjuje pojmovima agroturizam, seoski turizam, ekoturizam, zeleni turizam itd. Međutim, *ruralni turizam je vid turizma koji obuhvata sve aktivnosti na ruralnom području, a ne samo aktivnosti koje bi se moglo odrediti kao agroturizam ili farmerski turizam*. Stručnjaci još nisu unificirali i standardizovali definiciju agroturizma, ruralnog turizma ili seoskog turizma. Osnovna obilježja ruralnog turizma su mirna sredina, odsutnost buke, očuvana okolina, komunikacija s domaćinima, domaća hrana i upoznavanje poslova na selu.

Dakle, ruralni turizam označava svaku turističku aktivnost u ruralnom području (ekoturizam, agroturizam, kulturni turizam itd), uz sve aktivnosti vezane za poljoprivrednu, zanatstvo, gastronomiju, folklor, manifestacije i drugo.

Ruralni turizam, u širem smislu, podrazumijeva osim pružanja usluga smještaja i ishrane i pružanje drugih aktivnosti kao što je edukacija i direktno učešće u poljoprivrednim radovima, berbi određenih poljoprivrednih proizvoda, učešće u pripremanju tradicionalnih jela ili edukacija o starim zanatima, izvornoj arhitekturi i slično.

Politika ruralnog razvoja EU vidi ruralni turizam kao djelatnost budućnosti u ruralnim područjima i neizostavan segment u razvojnim planovima lokalnih zajednica. Turizam je privredna djelatnost koja generiše razvoj mnogih drugih djelatnost, komplementarnih turizmu. Poljoprivreda je, zajedno sa turizmom u vrhu prioriteta razvoja privrede u Crnoj Gori.

Zakonom o turizmu stvoreni su preduslovi i pravni okvir za razvoj seoskog turizma kroz definisanje pružanja turističkih usluga u seoskom turizmu, definisanje etno sela, seoskog domaćinstva .

Turističke usluge u seoskom turizmu² pružaju se radi odmora i rekreacije turista i obuhvataju aktivnosti vezane za poljoprivredno gospodarstvo (berba voća i povrća, ubiranje ljetine, iznajmljivanje konja za jahanje i sl.). Turističke usluge u seoskom turizmu pružaju se u skladu sa principima i praksom održivog razvoja.

Seosko domaćinstvo³ je domaćinstvo koje ima odgovarajuće objekte koji ispunjavaju minimalno-tehničke uslove za pružanje usluga: pripreme i usluživanja toplih i hladnih jela, pića i napitaka iz pretežno sopstvene proizvodnje, usluživanja i degustacije vina, drugih proizvoda od vina, drugih alkoholnih i bezalkoholnih pića, kao i domaćih proizvoda iz sopstvene proizvodnje i usluge smještaja.

Usluge iz stava 1 ovog člana mogu se pružati u:

- objektima u kojima se vrši degustacija;
- objektima za pripremanje i usluživanje toplih i hladnih jela, pića i napitaka; i
- sobama odnosno apartmanima.

Usluge smještaja seoska domaćinstva mogu pružati u objektima u ruralnom području (katun, maslinarska koliba, vinogradarska koliba, ribarska koliba i sl.), koja mogu biti u sklopu ili izvan seoskog domaćinstva.

Usluge degustacije i usluživanja hrane, pića i napitaka mogu se pružati i u uređenom prostoru u ruralnom okruženju izvan seoskog domaćinstva.

Seosko domaćinstvo se kategorije kao cjelina. Seosko domaćinstvo može se razvrstati u tri kategorije koje se označavaju odgovarajućim brojem zvjezdica i to:

- 1) tri zvjezdice (***)
- 2) dvije zvjezdice (**)
- 3) jedna zvjezdica (*).

Ono što je neophodno istaći je da se jedino u registrovanom poljoprivrednom gospodarstvu može obavljati turistička djelatnost u skladu sa Zakonom o turizmu i Zakonom o poljoprivredi i ruralnom razvoju.

Trendovi u ruralnom turizmu

Od početaka razvoja ruralnog turizma u svijetu, cilj je bio zadržati stanovništvo na tim prostorima, današnji trendovi idu ka jačanju privredne i društvene uloge ruralnog turizma koji ujedno postaje i stil života.

Osnovni trendovi:

- potreba za diversifikacijom ponude,
- turisti se aktivno uključuju u očuvanju životne sredine prilikom izbora destinacije,
- upoznavanje lokalne kulture, običaja

² Sl.list CG 61/10,Zakon o turizmu ,str.22

³ Sluzbeni list CG br. 50/13 ,Pravilnik o minimalno-tehničkim uslovima za kategoriju i načinu kategorizacije objekata u kojima se pružaju usluge u seoskom domaćinstvu

- bijeg od gradskih gužvi, buke,
- uživanje u domaćoj (organskoj) hrani i tradicionalnoj kuhinji, radnim aktivnostima na imanju, sportu, manifestacijama..

Tabela 4: Uporedni podaci o broju gostiju i broj noćenja u opštini Tivat

god.	GOSTI			NOĆENJA		
	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno
2013	5.898	39.961	45.859	18.784	374.141	392.925
2012	6.012	38.033	44.045	18.439	371.373	389.812
2011	8.950	38.166	47.116	29.845	329.433	359.278
2010	6.727	37.878	44.605	16.353	252.272	268.625

Izvor: Monstat

Iz prethodne tabele dolazi se do podatka da je za uporedni period od 2010.godine do 2013.godine broj turista porastao za 2,8% a broj noćenja za 46,2%, pri tom je prosječno zadržavanje gosta poraslo sa šest na 8,5 dana.

Tabela 5: Registrovani smještajni kapaciteti u domaćinstvima

	1*	2*	3*	4*	UKUPNO
Sobe	118	267	147	11	543
Ležaja u sobama	289	615	323	32	1.259
Apartmani	28	120	159	102	409
Ležaji u apartmanima	75	336	460	274	1.145
Kuća za izdavanje	1	/	/	1	2

Izvor: podaci za Rješenja koja je izdao Sekretarijat za fin.i ekon.razvoj, a koja su važeća.

Sveukupno soba i apartmana	952
Sveukupno ležajeva	2.404

Napomena: Ovome broju treba dodati važeća Rješenja za apartmanske blokove koje je izdalo MORT (53 apartmana odnosno 111 ležaja).

U ruralnim područjima opštine Tivat, registrovano je više domaćinstava koji se bave pružanjem usluga smještaja turistima ali nijedno domaćinstvo nije registrovano kao seosko domaćinstvo te u tom smislu ne možemo govoriti o postojanju domaćinstava koji se bave pružanjem ugostiteljskih usluga u seoskom domaćinstvu. Donošenjem Strategije ruralnog razvoja naše opštine stvorice se mogućnosti za razvoj ruralnog turizma u određenim njegovim segmentima.

Foto 3: Gornja Lastva (ruralno područje)

Izvor: <http://www.gornjalastva.org/>

3) Voćarsko proizvodnja

Prema zvaničnim statističkim podacima voćnjaci na području opštine Tivat zauzimaju oko 17 ha. Proizvodnja voća i grožđa je ekstezivnog i naturalnog karaktera, i zastupljena je uglavnom na malim posjedima.

Na našem području uglavnom se gaje agrumi, smokve, nar (šipak), a gaji se i kontinetalno voće, (koštičavo, jabučasto, jagodasto i jezgrasto). Uglavnom se proizvodi za zadovoljenje sopstvenih potreba – potrošnju u svježem stanju i preradu u domaćoj radinosti (alkoholna i bezalkoholna pića, ulje, suvo voće, džem, pekmez, kompot i dr.). Manje količine se iznose na pijacu i prodaju “na pragu”. Većih intezivnijih zasada za sada nema na području opštine Tivat. Uglavnom preovlađuju manji ekstezivni zasadi i to u blizini vlasničkih stambenih objekata. Sadni materijal se po pravilu nabavlja na pijacama, a ne od ovlašćenih proizvođača, zbog čega često sadni materijal bude sumnjivog porijekla i kvaliteta. Niski i neredovni prinosi indikatori su ekstezivne proizvodnje.

Najzastupljenije vrste voća na području opštine Tivat, (pored masline, koja je u opisu dalje u tekstu), su agrumi, smokve, kivi, šipak (nar).

4) Maslinarstvo

Najveći uspon maslinarstva u Crnoj Gori bio je krajem XVIII vijeka. Računa se da je tada na našem Primorju bilo oko milion stabala maslina sa proizvodnjom od oko 2.000 do 4.000 tona ulja. Druga polovina XIX vijeka bilježi naglo nazadovanje našeg maslinarstva, kada novonastali agrarno-privredni uslovi nijesu išli u prilog maslinarskoj proizvodnji.

Naime, 1859. godine uvezena je iz Amerike u Evropu prva količina petroleja za osvjetljenje i petrolej

zamjenjuje ulje koje je do tada korišćeno za osvjetljenje. U isto vrijeme javljaju se bolesti i štetočine vinove loze (naročito je opasna bila filoksera) koje izazivaju propadanje vinove loze u zapadnoevropskim zemljama, pa je porasla potražnja za našim vinima. Visoka cijena vina i siguran plasman izazvali su krčenje najboljih maslinjaka da bi se sadili vinograđi.

Kada se filoksera proširila i na naše prostore primorski poljoprivrednici su ostali bez vinograda i bez maslinjaka. Nastaje poznata ekomska kriza i počinje iseljavanje u prekomorske zemlje. Naše se maslinarstvo poslije toga nikada nije značajnije oporavilo.

Takav trend prisutan je i danas, jer se većina mlađih, nakon završene škole, ne vraća u selo, već odlazi u gradsku sredinu u potrazi za boljim uslovima života i rada.

U Boki Kotorskoj, mali je broj proizvođača masline kojima je to osnovna djelatnost. Većina maslinara, bavi se maslinarstvom iz hobija i emotivnih razloga.

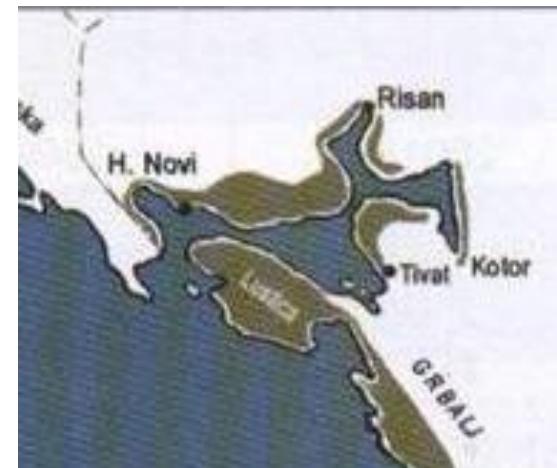
Posjedi su uglavnom usitnjeni i nepovezani sa neriješenim imovinsko pravnim odnosima, dok su veći kompleksi, kao Plavi Horizonti i ostrvo Sv. Marko u privatnom vlasništvu, nedostupni za statističko praćenje. Ovi mikrolokaliteti imaju poseban položaj i mikroklimatske uslove.

Proizvodnja je uglavnom za kućne potrebe. Mali broj maslinara proizvodi ulje radi stavljanja u promet na pijacama, u restoranima u velikim trgovinskim kućama, pa čak i na „kućnom pragu”.

Tradicionalan pristup proizvodnji (uzgoj i prerada) ustupaju mjesto savremenoj preradi naročito među mlađim maslinarima, koji prihvataju savjete stručnjaka, prate naučna predavanja i radionice iz oblasti maslinarstva i sami se edukuju putem informacionih tehnologija i medija.

Sve je veći broj onih koji maslinu beru i prerađuju pod preporučenim uslovima i ostvaruju odličan kvalitet proizvoda tj. maslinovog ulja.

Na području Tivta nema brendiranih niti sertificiranih ulja.

Skica3: rasprostranjenja maslina

Mladi koji se nakon završetka školovanja odluče vratiti na selo odluče vratiti ili makar obnoviti maslinjake, suočavaju se sa naslijedstvom opterećenim najčešće neriješenim imovinsko pravnog odnosa i velikim ulaganjima, jer su to uglavnom zapušteni maslinjaci u čiju obnovu treba uložiti mnogo novca, rada i vremena. Povoljni krediti za razvoj maslinarstva obezbijedili bi bolje uslove za pokretanje porodičnog biznisa mlađih ljudi pred životnim odlukama, ali i starijih stanovnika sela.

Ova strategija ima za cilj da ponudi plan jačanja malih porodičnih preduzeća u seoskim domaćinstvima, čiji su nosioci mlađi ljudi i povratnici iz gradskih sredina u sela, prije svega, poboljšanjem životnog standarda na selu i vraćanjem ugleda poljoprivrednom proizvođaču.

Međutim, realnije je očekivati da će postepeno upoznavanje seoskog stanovništva, naročito mlađih, sa rastućim trendom vrijednovanja sela kao zdrave životne sredine i nosioca proizvodnje i seoskog (zelenog) turizma kao perspektivne djelatnosti i stvaranje boljeg poslovnog okruženja za razvoj maslinarske proizvodnje i turizma kao osnovne djelatnosti koja može obezbjediti egzistenciju seoskom stanovništvu, što će dovesti do promjene odnosa i prema selu i prema poljoprivredi kao životnom opredjeljenju te povećanju interesovanja za bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom, kao izvorom prihoda, očuvanja sela i tradicije i prepostavke za demografski rast u seoskim područjima.

Prema zvaničnim statističkim podacima broj rodnih stabala maslina na području opštine Tivat iznosi 65.000 stabala. Gledajući ovaj podatak stanje u maslinarstvu bi izgledalo veoma zadovoljavajuće. Međutim, podaci sadržani u Evidenciji maslinjaka koji vodi Sekretariat za finansije i ekonomski razvoj Opštine Tivat, na osnovu neposrednog popisa stabala masline na terenu, pokazuju da taj broj iznosi oko 15.000 stabala.

Ovim popisom obuhvaćena su sva rodna i ona koja će tek stupiti u period rodnosti u privatnom vlasništvu, do kojih se moglo doći.

Veliki broj je nevidentiran zbog otežanog pristupa (nepostojeća i potpuno zapuštena putna mreža).

Tabela 6: Masline u Crnoj Gori

	Masline u Crnoj Gori			
	broj stabala		prinos	
	ukupno	rodna	ukupno tona	kg po stablu
2003	440 944	412 244	889	2,1
2004	443 041	406 621	2 533	6,2
2005	436 143	410 740	1 767	4,3
2006	441 241	416 844	1 889	4,5
2007	451 840	417 470	1 211	2,9
2008	448 400	418 460	2 401	5,7
2009	460 250	406 890	1 605	3,9
2010	447 900	408 890	2 343	5,7
2011	495 920	436 390	1 557	3,6
2012	489 520	436 090	2 888	6,6

Izvor: Monstat 2012.godina

Popis iz 2012.godine koji je izvršio Monstat (Odsjek statistike poljoprivrede) na nivou Crne Gore, koristeći i metodu upoređivanja sa ranijim godinama, pokazuje da se u poslednjih 10 godina, broj stabala masline u Crnoj Gori uvećao za 48.576, a broj rodnih stabala u odnosu na 2003.godinu, porastao za 23.846.

To nam govori da je veliki broj rodnih stabala uništen (izvađen, posječen, stradao u požarima ili zbog nekontrolisanog upada stoke, kao i zbog nebrige samih vlasnika), o čemu nema podataka što opet, upućuje na potrebu za preciznijom analizom stanja (evidencija, mapiranje, kategorizacija, utvrđivanje vlasništva, planiranje), na nivou lokalne zajednice.

Posebno važne su činjenice da je sve više staračkih domaćinstava koja ne mogu održavati maslinjake , da je najveći broj maslinjaka na nepristupačnim ili teško pristupačnim terenima i evidentno opadanje ekonomski moći građana (troškovi obnove starih maslinjaka, izgradnja nove i asanacija postojeće infrastrukture, rezidba, revitalizacija... zahtjevaju velika ulaganja).

Višedecenijsko znemarivanje maslinarske proizvodnje između ostalog i zatvaranje najvećeg pogona za preradu masline na teritoriji Crne Gore u Baru *Primorka*, koja je bila centar proizvodnje maslinovog ulja i prije svega, nepostojanje državne Strategije razvoja maslinarstava, kako u pogledu popisa ukupnog broja stabala masline (rodnih i zapuštenih) tako i u pogledu planiranja razvoja maslinarstva i jačanja konkurentnosti i kvaliteta proizvodnje maslinovog ulja i stone masline.

Isto tako, posljedice devastacije i prenamjene poljoprivrednog zemljišta u građevinsko i industrijsko (na primjer: veliki građevinski i hotelski kompleksi i golf tereni koji posebno zagađuju zemljište, umjesto maslinjaka; neodgovorno ponašanje građevinara i eksploratora prirodnih resursa kamena i vode, prema prirodi i seoskom stanovništvu u devastiranim područjima; nepovratni gubitak prirodnog izgleda reljefa i primorskog pejzaža, kao i moderni sadržaji koji narušavaju i izgled i funkciju životne sredine) ogledaju se u

degradiranju maslinjaka kao pejsaža, obilježja Mediterana i sela,direktno degradira maslinjake kao pejsaž, obilježje Mediterana i sela, kao nosioca zdravog načina života, proizvodnje hrane i maslinarske djelatnosti i razvoja turizma posebnih interesa.

Nivo proizvodnje ulja varira od godine do godine, zavisno od niza prirodnih faktora, kao i od primjene agrotehnike.

Kvalitet ulja je sve bolji što je direktna posljedica razvijenije svijesti i educiranosti proizvođača i potrošača o značaju proizvodnje visokokvalitetnog, Ekstra djevičanskog maslinovog ulja.

Edukovanost mlinara i sve veći broj modernih mlinova u Kavču 2006.godine, kada je Mlin MDBoka, počeo sa radom, jedva 10% od ukupne količine samljevenog ploda, bile su ubrane masline, 2012.godine, taj procenat je povećan na čak 70% što govori u prilog prethodnoj tvrdnji. Na Luštici i drugim djelovima Boke, (trenutno ima ukupno 25 mlinova, od kojih su 5 moderni, električni mlinovi uglavnom *Pjeralizi* i *Oliomio* tehnologije, dva kamena u funkciji i više starih kamenih mlinova koji nisu u funkciji, već su muzejske vrijednosti, a jedan broj njih, renoviranjem bi se mogao dovesti u prvobitno stanje) garancija su za bolji kvalitet i veću proizvodnju, jer se ne čeka na preradu a plod se uglavnom bere i prerađuje u roku od 48 sati.

Porto Montenegro kao veliki potencijalni potrošač naših ulja i ostalih domaćih prehrambenih proizvoda, istovremeno je svojevrstan filter kvaliteta koji utiče na poboljšanje kvaliteta ponude. Dokaz kvaliteta ulja iz Boke jesu nagrade i veliko interesovanje potrošača (turista) sa zapadnog tržišta za naša ulja.

Dakle, sve snage treba usmjeriti ka jačanju konkurentnosti domaćeg proizvoda (smanjenje troškova proizvodnje), postizanju standarda u kvalitetu i količini proizvoda i obezbijediti uslove za prodaju "in situ", to jest, privući turistu kvalitetom, izgledom pakovanja i pričom o proizvodu.

Manifestacije lokalnog i regionalnog karaktera, kampanje i promocija naših proizvoda u saradnji sa restoranima, hotelima, aviokompanijama, veće angažovanje medija (TV emisije o maslinarstvu, edukativnog, promotivnog i marketinškog karaktera, brošure koje bi se distribuirale na aerodromima, u Turističkim agencijama...) doprinijeli bi upoznavanju javnosti, domaće i strane, sa kvalitetom domaćeg proizvoda, razvoju maslinarske kulture i direktnom povećanju proizvodnje Ekstra djevičanskog maslinovog ulja, ali i obogaćivanju turističke ponude Tivta, novim sadržajima koji bi produžili turističku sezonu i privukli turiste da na licu mjesta, uz druge sadržaje, probaju i kupuju naš proizvod. Posebnu podršku ovim aktivnostima, kao i ulogu u promociji grada u sferi maslinarstva trebalo bi da ima gradonačelnik.

Tivat, kao prvi Grad masline u Crnoj Gori (proglašen odlukom Parlamenta u julu mjesecu 2012.godine) i jedan od osnivača Mediteranske mreže gradova maslinovog ulja, međunarodne organizacije sa sjedištem u Italiji, čije su osnivanje incirali najveći proizvođači maslinovog ulja u svijetu: Italija, Španija i Grčka, pod pokroviteljstvom COI i UNESCO. Među 13 članica osnivača, nalazi se i Tivat, a Crna Gora, iako mali proizvođač ulja i masline uživa poštovanje ostalih članica (u međuvremenu 17 zemalja Mediterana).

Članstvo u ovakvoj organizaciji, može nam donijeti koristi u oblasti edukacije, učešća u međunarodnim projektima, razmjeni iskustava i prije svega, pripadnost zajednici mlinara, proizvođača maslinovog ulja sa prostora Mediterana. Potpisivanjem Osnivačkog statuta ove organizacije, Grad Tivat je prihvatio i određene obaveze u smislu podrške obnovi i razvoju maslinarstva, očuvanja životne sredine, tradicije, nasljeđa, maslinarske kulture i pejzaža, jačanju proizvodnje i veze sa turizmom.

Stoga i Strategija ruralnog razvoja sa maslinarstvom kao njenog značajnog dijela, ima zadatak da definiše smjernice, obezbijedi polazne uslove i uključi sve strukture lokalne zajednice u realizaciju ove ideje. Maslinarstvo, ne samo kao ekomska kategorija, već prvo kao pejsaž koji otvara vrata turistima, zatim kao način života, ishrane i kulture Mediterana sa Bokom i Tivatskim zalivom u središtu, ostvaruje se neprestanim kretanjem populacije turista i razmjenom informacija, sa tendencijom rasta potražnje za izvornim, domaćim i tradicionalnim vrijednostima koje "dobro upakovane" možemo ponuditi svijetu ne izvozom više ponudom u mjestu proizvodnje, nego izvozom na strano tržište.

Prema podacima MD Boka (Baza podataka o članovima), od ukupnog broja (statistički) upisanih članova (641) 138 članova je sa područja teritorije opštine Tivat. Podaci se ažuriraju na godišnjem nivou pa

broj aktivnih članova varira u zavisnosti od aktuelnih potreba, akcija i događaja.

Oni, prema pojedinačnim iskazima (za čiju tačnost odgovaraju sami podnosioci zahtjeva za upis u članstvo), posjeduju ukupno oko 10.000 stabala masline. Od toga oko 60% stabala su starija od 50 godina. U poslednjih deset godina, posredstvom Društva nabavljen je i distribuirano (posađeno) više od 15.000 sadnica masline na teritoriji Boke, od čega u opštini Tivat oko 2.000, pretežno sorte *žutica* (80%) i ostalo introdukovanih italijanskih *lećino*, *frantoio*, *pendolino*, hrvatskih *dubrovačka bjelica*, *oblica* i druge. Izvjestan broj sadnica maslina nabavljen je (i zasađen) bez posredstva Društva, što znači da je ukupan broj zasađenih stabala masline u proteklom desetogodišnjem periodu veći od navedenog.

Prema podacima iz evidencije prerade masline u Uljari Društva, 2012.godine članovi Društva iz Tivta, njih 22, preradilo je blizu 10 t ploda masline. Od toga 80% je ubrano (40% prerađeno u roku od 48 sati). Proizvedeno je 2.100 l maslinovog ulja. Prosječan randman ulja 21% (u periodu od polovine oktobra, do kraja decembra). Izvjesna količina ploda masline prerađena je u drugim uljarama.

U Registar maslinjaka Opštine Tivat, (upis se vrši po zahtjevu stranke) upisano je 25 maslinara, odnosno 1.639 stabala (Ovaj Registar, se u skladu sa novim Zakonom o maslinarstvu i maslinovom ulju, sada vodi samo u Ministarstvu poljoprivrede i ruralnog razvoja).

Ideja o izgradnji rasadnika maslina za proizvodnju sadnog materijala domaćih sorti masline, postoji još od 2003.godine kao dio projekta "Poljoprivredni centar, uljara i rasadnik" sa kojim je Društvo konkurisalo za sredstva kod IRD (UNDP) 2005.godine i dobilo podršku za Uljaru. Opšti cilj projekta je bio povećanje ukupnog broja stabala masline u Boki Kotorskoj prema petogodišnjem planu. Posebni cilj je bio očuvanje genetskog resursa domaćih sorti masline, prije svih žutice, kao i naučno praćenje njenih osobina i ekonomske opravdanosti sadnje. Sa Akcionim, Biznis i Marketinškim planom, projekat je okarakterisan kao kapitalna investicija i dobio je podršku Ministarstva poljoprivrede za osnovne radove na pripremi terena (čišćenje, ravnjanje, projektovanje, izgradnja stopa, prilaza i kanala za odvod atmosferske vode).

Zbog nedostatka novca i neizdavanja privremene dozvole od strane Opštine Kotor za postavljanje mobilne konstrukcije (koja se može preseliti na drugo mjesto čim se za tim ukaže potreba) za privremeni objekat, radovi su obustavljeni.

Ukupna vrijednost projekta, koji bi se nakon dvije godine samofinansirao, procijenjena je na 80.000 €, a same konstrukcije i opreme sa prevozom, 45.000 €. Sadnice po beneficiranim cijenama, sadile bi se na privatnom i opštinskom zemljištu koje odgovara ovoj namjeni.

Na teritoriji opštine Tivat poslednjih godina zasađen je manji broj maslina maslinjaci su uglavnom ekstenzivnog karaktera i pored podrške resornog ministarstva i Opštine. Kada je u pitanju revitalizacija starih maslina, situacija nije značajno poboljšana jer je i dalje ima dosta zapuštenih i napuštenih maslinjaka. Izvršena je revitalizacija jednog broja starih stabala na području Lepetana, Gornje Lastve, Bogdašića, Radovića, Krtola i Krašića, (broj zahtjeva za nadoknadu sredstava nesrazmjerno je mali u odnosu na izvršenu rezidbu pa ne može biti pouzdan pokazatelj). Broj revitalizovanih stabala je i dalje mali, najviše zbog tradicionalnog mišljenja maslinara da maslinu treba pustiti da slobodno raste, ali i zbog nepristupačnosti terena i visokih troškova (10 €/ stablu za rezidbu).

5) Povrtarska proizvodnja

U evidenciji kod organa za poljoprivredu, do sada je evidentirano 9 poljoprivrednih gazdinstva koji se bave uzgojem povrća. Proizvodnja povrća u zatvorenom (plastenici) i na otvorenom bilježi neznatan rast u odnosu na prethodni period. Interesovanje za ovom proizvodnjom takođe se blago povećava. Ovo područje je inače veoma pogodno za ovaj vid proizvodnje u toku čitave godine, kako u zatvorenim prostorima (plastenici i staklenici) tako i na otvorenom prostoru. Uz poljoprivredno osiguranje od vremenskih nepogoda, proizvođači mogu očekivati solidan profit sa ovom proizvodnjom.

Vrsta povrća koja se najviše porizvodi je salata, kupusnjače, paradajz, paprika, dinje, krastavci, mahunarke, a prisutna je i proizvodnja sezonskog rasada povrća.

Povrtastvo je zastupljeno samo u privatnom sektoru, za lične potrebe i to na otvorenom prostoru. S obzirom, na klimu ovdje su jako dobri uslovi za ranu proizvodnju povrća u zatvorenom prostoru. Tu prvenstveno treba proizvoditi, salatu, spanać, mladi luk, začinsko bilje. Uglavnom se treba bazirati na kulture sa kraćom vegetacijom koje ne iziskuju dodatne troškove za zagrijavanje. S obzirom na veličinu tj. usitnjjenost poljoprivrednih zemljišta, a u cilju ostvarivanja podrške u sektoru poljoprivrede i korišćenje novčanih sredstava Svjetske banke i EU fondova treba raditi na osnivanju asocijacija poljoprivrednih proizvođača kako bi lakše povlačili finansijska sredstva.

6) Pčelarstvo

Pčelarstvo u Crnoj Gori ima dugu i bogatu tradiciju, a do danas je registrovano oko 50 000 košnica. U 2012. godini oko 200 pčelara je poslovalo kao pravno lice, a u njihovom vlasništvu je registrovano 42.480 košnica. Prosječan broj košnica po jednom pčelinjaku je 20, što je istovjetno sa prosjekom Evropske unije koji se kreće od 17 do 20 košnica po domaćinstvu. Projekat na regionalnom nivou je sljedeći: sjeverni region 15, centralni region 22 i primorski region 37 košnica po domaćinstvu. (Izvor - *Nacrt nacionalne Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2014-2020, odnosno Sektorska analiza pčelarstva u Crnoj Gori, Sveza pčelarskih organizacija Crne Gore.*)

U poljoprivredi Tivta pčelarstvo zauzima značajno mjesto. U Tivtu je registrovano jedno udruženje pčelara - "Pelin". U njihovoj evidenciji ima 39 pčelara iz Tivta, sa 940 pčelinjih društava (košnica). Projekat od 24 košnice po domaćinstvu je iznad republičkog prosjeka. Tivatski pčelari uglavnom drže društva na području Tivta, na svojim ili zakupljenim parcelama. Neki u određenom godišnjem periodu sele društva na druge lokacije u sjevernom dijelu Crne Gore. Prema informaciji pčelarskog udruženja "Pelin" prinos po košnici kreće se oko 10 kg. Uglavnom proizvedeni med se prodaje na "kućnom pragu" dok se manja proizvodnja može naći u maloprodajnim objektima i na pijacama.

Veliki pomak u sektoru pčelarstva se očekuje završetkom izgradnje "Kuće meda „u Danilovgradu" koja treba da bude centar za prodaju i pakovanje meda sa područja cijele Crne Gore. Taj centar bi u svojoj laboratoriji omogućio ispitivanje kvaliteta meda i njegovu prodaju van granica Crne Gore. S obzirom na već postignuti kvalitet pčelari neće imati problema ni sa plasmanom svoga meda.

Ne treba zaboraviti na nezamjenjivu ulogu pčela u opravšivanju voćaka i drugih biljaka. Kako bi zaštitili pčele, pčelari treba da budu pravovremeno upoznati sa vremenom i načinom primjene pojedinih hemijskih sredstava u zaštiti bilja.

7) Stočarstvo

Nacrtom Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Crne Gore, 2014-2020. godine, definisana je stočarska proizvodnja kao najznačajniji sektor za razvoj ruralnih područja. S obzirom na konfiguraciju terena stočarstvo predstavlja djelatnost koja najbolje iskorištava komparativne prednosti ovog područja. Ipak, ovaj sektor i dalje nije dovoljno razvijen, a nije razvijen ni na području opštine Tivat.

Prema statističkim podacima iz Popisa poljoprivrede 2010. godine, 31. porodično gazdinstvo bavi se uzgojem stoke (goveda, ovaca, koza). U evidenciji organa za poljoprivredu opštine Tivat ima 11 uzgajivača stoke od kojih je 3 uzgajivača goveda, 1 uzgajivač svinja i ostali uzgajivači ovaca i koza. Stoka se drži uglavnom na području Vrmca. Podaci u evidenciji organa za poljoprivredu je broj onih domaćinstava koja ispunjavaju uslove za ostvarivanje premije iz Agrobudžeta Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja i Programa podsticajnih mjera za poljoprivredu Opštine Tivat. (u domaćinstvu drže više od 4 krave, više od 20 ovaca i više od 10 koza). S obzirom, na konfiguraciju terena posebno područje Vrmca, kao i plan da se za Vrmac uradi posebna studija koja će prethoditi proglašenju Vrmca parkom prirode, ovaj prostor naročito je pogodan za organsko stočarstvo. Kako se u ovoj opštini ne može očekivati masovnost u stočarskoj proizvodnji to u narednom periodu treba ići u pravcu razvoja organskog stočarstva.

8) Organska i ostala proizvodnja

Metodama organske biljne proizvodnje doprinosi se minimalnom zagađenju životne sredine, pospiešuje se i održava plodnost zemljišta uz očuvanje biodiverziteta. Prilikom izbora sorti voća I povrća priritet imaju domaće autohtone sorte i sorte otporne na prouzrokovale bolesti i štetocina. Organska poljoprivredna proizvodnja na području opštine Tivat, može da ima veoma dobru perspektivu i može da se razvije u većini grana poljoprivrede kao što je ogranski uzgoj stoke na području Vrmca, voćarska prizvodnja (kivi, smokve, šipak, drijen, rogač) uključujući i masline. Kao što je i navedeno na području opštine Tivat nema do sad nijednog sertifikovanog organskog proizvođača. Na području Grahova organskom proizvodnjom bavi se proizvođač iz Tivta, koji ima u planu da svoju proizvodnju proširi i na dijelu tivatskog područja.

Ostala proizvodnja podrazumjeva cvjećarsku proizvodnju i proizvodnju ljekovitog bilja. U evidenciji kod organa nadležnog za poslove poljoprivrede na području Tivta, cvjećarskom proizvodnjom bavi se 3 proizvođača u plasteničkom i otvorenom prostoru.

9) Seoska infrastruktura na području opštine

Tivat je po površini najmanja opština u Crnoj Gori, a i po broju stanovnika spada u manje opštine. Nalazi se u geografskom središtu Bokokotorskog zaliva, a njegova teritorija zatvara sjeveroističnu i jugozapadnu stranu tivatskog zaliva. Na jugu dio teritorije Tivta izlazi na otvoreno more u zalivu Trašte.

Grad sa aerodromom i drumskim saobraćajem, ima direktnu vezu sa svjetskim metropolama ali I sa neposrednim okruženjem. Razvijeni saobraćaj mu daje poziciju koja ga preporučuje stranim turistima.

Seoska područja uglavnom su saobraćajno povezana sa gradskim jezgrom, ali kvalitet putne mreže nije na zadovoljavajućem nivou. Snabdijevanost vodom takođe nije na zadovoljavajućem nivou. Kapacitet postojećih izvorišta u ruralnom području opštine nije dovoljno iskorišten. U okviru rekonstrukcija postojećih seoskih vodovoda i proširenja, većina domaćinstava bi mogla poboljšati uslove vodosnabdijevanja. Kao tip seoskog turističkog naselja na području Krtola, razvijaju se naselja Đuraševići – Meštovići, Milovići, Nikovići, Bogišići, Gošići i Gornji Krašići, te brdska naselja Vrmca odnosno vangradska naselja Gornja Lastva, Đurđeve brdo, Petkovići, Bogdašići, Peani, gornji dio naselja Mrčevac.

Geografski položaj područja opštine Tivat daje veliku šansu za iskorištavanje sunčeve energije u toku čitave godine. U saradnji sa Ministarstvom poljoprivrede i rurualnog razvoja iz Agrobudžeta odnosno preko mjere: *Obnova i razvoja sela i izgradnja infrastrukture*, finanirana je rekonstrukcija (nasipanje) seoskog puta u Bogdašićima u dužini oko 3 km i rekonstrukcija rezervoara za vodu u selu Peane. Urađeni su Idejni projekti za rezervoar Gornjoj Lastvi, za rezervoar u gornjem seoskom naselju Mrčevac i za javni bunar u Mažini.

Za sufinansiranje iz Agrobudžeta predloženi su više lokalnih puteva za rekonstrukciju i probijanje (Peani – Mrčevac koji ujedno i predstavlja požarni put, zatim asfaltiranja dijela seoskog puta u Gornjoj Lastvi, kao rekonstrukcija puta u gornjem naselju Lepetana).

Na teritoriji brda Vrmac, kao i poluostrvu Luštica nalaze se stari austrougarski putevi, kao i staze koje su povezivale sela na ovim područjima, koji su djelimično zarasle i zapuštene. Opština Tivat u saradnji sa Opštinom Herceg Novi i Opštinom Kotor, počela je uređivanje pješačkih staza na ovim područjima na osnovu Zakona o planinskim stazama („Sl.list CG“, br. 51/08, 53/11), što podrazumjeva čišćenje, markiranje, izradu plana signalizacije, postavljanje signalizacije, koje bi se nakon potrebnih radova stavile u funkciju turističkih i rekreativnih svrha. U 2013. godini uređena je staza Radovići-Žanjice-Radovići u dužini od 14 km, a u 2014. godini staza Plavi horizonti – Bigovo - Plavi horizonti u dužini od 12 km.

III Manifestacije i promocije poljoprivrede i ruralnog područja u opštini Tivat

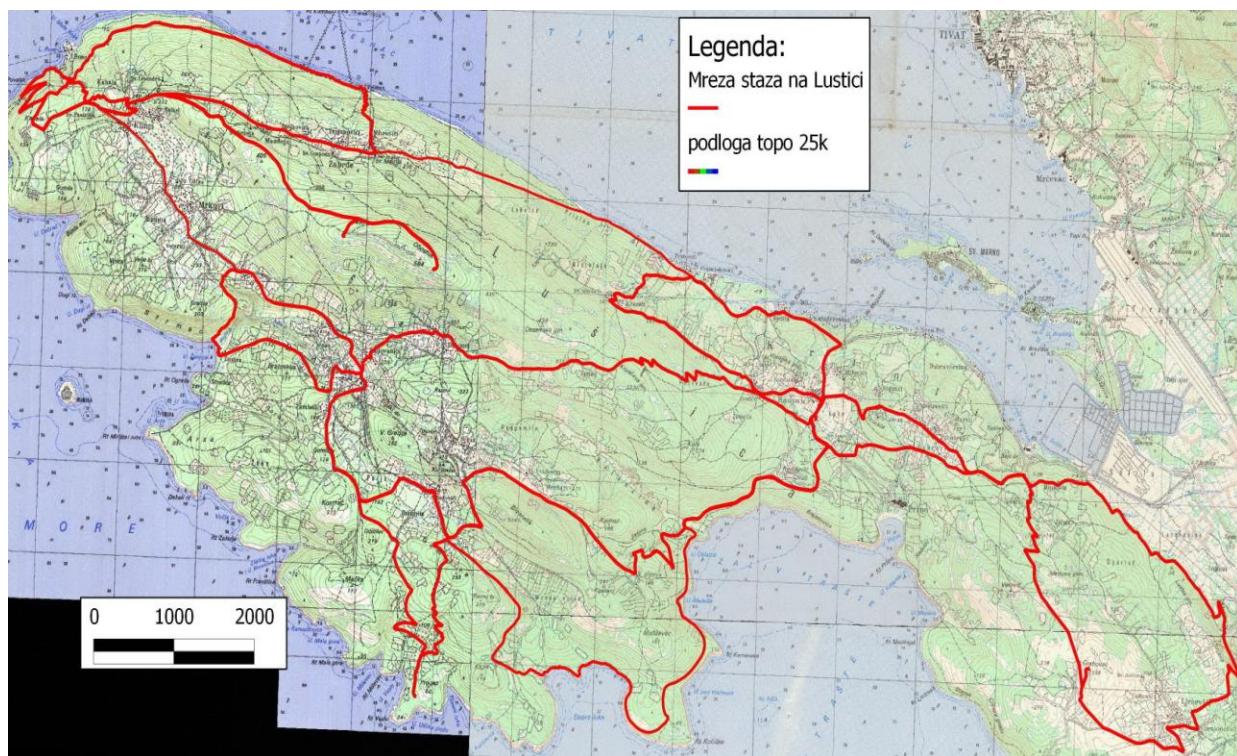
Ruralna područja su veoma značajni resurs za nastup kako na domaćem tako i inostranom

turističkom tržištu. Blisko povezana sa ruralnim turizmom je proizvodnja ekološke hrane. Gastronomске manifestacije koje se baziraju na lokalnoj hrani i autohtonim proizvodima su veoma dobro sredstvo za animiranje turista za dolazak u ruralno područje. Takođe, značajan motiv za posjetu ruralnom području su i manifestacije koje promovišu kulturno nasljeđe, običaje, folklor, stare zanate itd.

Najznačajnije manifestacije u Tivtu koje promovišu ruralni razvoj:

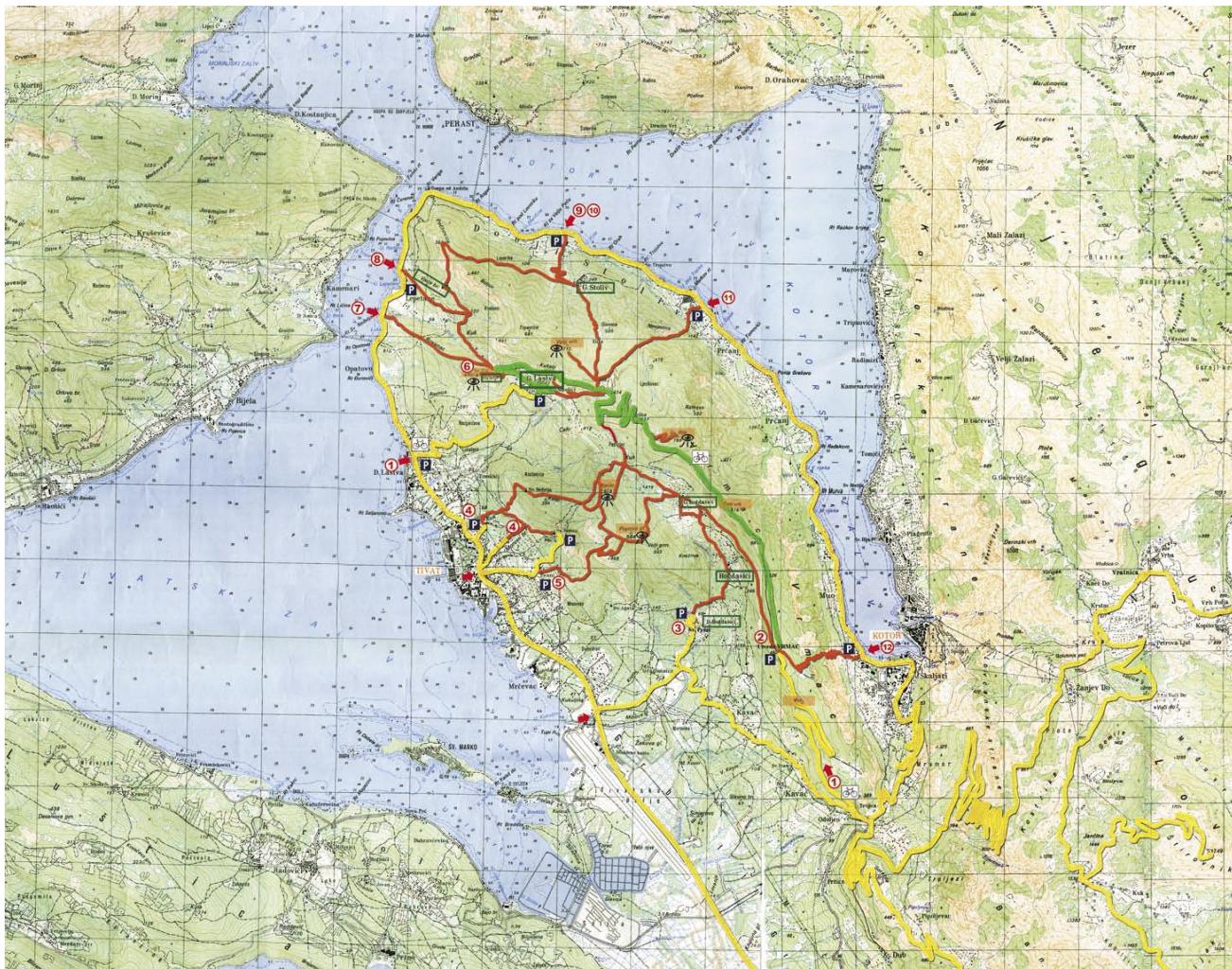
- „Žućenica fest“- festival gastronomije i etno-stvaralaštva, tokom kojeg se posjetiocima pruža mogućnost da degustiraju maštovita jela od ove ljekovite biljke koja je autohtona primorska divlja jestiva trava, kao i da vide i upoznaju se sa zaboravljenim, starim rukotvorinama i običajima ovog kraja.
- „Lastovske svečanosti“ - održavaju se u Gornjoj Lastvi u avgustu („Večeri u mlinu“, posvećene klapskim pjesmama). Takođe, svake godine posjetioci mogu prisustovati izložbama slika tivatskih likovnih stvaralaca. Kao i većina drugih manifestacija u Tivtu, i „Lastovske svečanosti“ imaju za cilj očuvanje i njegovanje kulturnog nasljeđa Boke i Tivta.
- „Bokeška maslina“- manifestacija sa ciljem promocije maslinarstva i maslinovog ulja.
- „Berba maslina“- koja se organizuje u cilju edukacije posjetilaca da aktivnim učešćem u berbi steknu više znanja o maslini, njenom značaju kako za ljudsku ishranu tako i u druge svrhe.
- „Fešta od rogača“ – centralni motiv ove takođe, prevashodno, gastronomске fešte posvećena je očuvanju tradicije spremanja jela od rogača, od koje se na primorju nekada proizvodilo brašno, kolači i rakija.
- Sajmovi suvenira i rukotvorina u sklopu “Tivatskih ljetnjih fešti”, manifestacije na kojima se promoviše domaća radinost.
- „Dani meda“ – manifestacija na kojoj proizvođači meda prezentuju svoje pčelinje proizvode posjetiocima uz priču o značaju meda za čovjekovo zdravlje.
- Pješačke tura stazama na teritoriji brda Vrmac i poluostrva Lutica u organizaciji organa lokalne uprave, udruženja, agencija, koje se organizuju više puta u toku godine,

Skica 4:Mreža staza na Luštici

Skice 4 i 5: Vrmac- pješački raj (gore) i staze na Luštići (dolje)

Skica 5: Mreža staza na Vrmcu

DRUGI DIO

Prijedlog i izbor strateških opredeljenja i akcionalih planova do 2020.godine

I Koraci u formiranju strategije

1. Misija strategije

Osnovna misija Strategije ruralnog razvoja opštine Tivat je definisanje razvoja poljoprivrede do 2020 godine. Da bi definisali ovu misiju bilo je neophodno uraditi detaljnu i objektivnu analizu postojećeg stanja. Ova analiza nam je omogućila da definišemo ciljeve Strategije iz kojih će proizaći programi i projekti sa svim potrebnim uslovima za njihovu primjenu.

- Misija obavezno treba da obuhvati izgradnju nove i unapređenje postojeće infrastrukture u ruralnom području jer je to preduslov razvoja poljoprivrede na ovom području, ali i razvoja privrede u cjelini. Za

ostvarenje ove misije neophodno je definisati materijalne uslove za realizaciju usvojenih planova i programa.

- Unapređenje i razvoj seoskog turuzma kroz akcione planove renoviranja postojećih ruiniranih kuća u svrhu pružanja turističkih usluga je takođe važna misija Strategije.
- Zadržavanje stanovništva u ruralnom području kroz izjednačavanje kvaliteta života u gradu i na selu je misija čijom se realizacijom treba omogućiti i povratak stanovništva iz gradskog u ruralno područje.

Strategija treba da bude kompatibilna sa strategijama poljoprivrede susjednih opština kao i sa Strategijom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2014-20120 Crne Gore (koja se nalazi u fazi javne rasprave).

Da bi misija bila ostvarljiva Strategija razvoja ruralnog područja opštine Tivat treba da bude realna ali i inspirativna za poljoprivredne proizvođače (da realizuju predložene programe i projekte), a obavezujuća za nadležne opštinske i republičke organe.

U Master planu razvoja turizma Crne Gore i inoviranoj Strategiji razvoja turizma CG do 2020. godine prepoznati su različiti vidovi turizma između kojih i razvoj seoskog (agro) turizma.

Misija Strategije ruralnog razvoja opštine Tivat je razvoj ruralnog područja koji će doprinijeti privrednom i društvenom razvoju stanovništva uz brigu o održivom razvoju.

2. Vizija Strategije

Vizija ove strategije prestavlja viđenje stanja poljoprivrede i ruralnog područja opštine Tivat na kraju perioda za koji se usvaja Strategija tj. na kraju 2020. godine.

Ruralna područja opštine Tivat postaju atraktivna mjesta za život, integrisana u lokalnu zajednicu, sa mogućnostima za obavljanje privrednih aktivnosti na bazi znanja i inovativnog pristupa uz brigu o održivom razvoju, zaštitu životne sredine i kulturnog nasledja.

Poljoprivredna djelatnost treba da je razvijena u skladu sa postojećim resursima i materijalnim mogućnostima države i opštine. Ona treba da poštuje standarde kvaliteta EU, a proizvođači treba da ostvaruju zaradu koja ih motiviše da se bave ovom djelatnošću uz permanentno usvajanje novih tehnologija.

- Nove plantaže vinograda, južnog i ostalog voća, kao i nove plantaže maslinjaka uz regeneraciju postojećih je realna vizija poslije 2020. godine. Izgradnja mini pogona za preradu i objekata za čuvanje i skladištenje treba da prati ovu proizvodnju.

- U ruralnom području treba da zaživi bar nekoliko mini farmi u stočarstvu.
- Proizvodnja povrća i cvijeća na otvorenom i u zatvorenom prostoru, kao i proizvodnja organske hrane treba da bude značajan sektor za podizanje standarda stanovništva u ruralnom dijelu opštine.
- Turizam u ruralnom području (seoski ili agroturizam) treba da zaživi i bude važan faktor za produžetak turističke sezone. Ugostiteljski i smještajni kapaciteti u ruralnom području treba savremeno opremiti i po kvalitetu izjednačiti sa onima na morskoj obali.
- Obzirom na veličinu opštine, ali i na potrebe za domaćim poljoprivrednim proizvodima u ljetnjoj sezoni, a ugostiteljstva tokom čitave godine, treba da se formira manji broj specijalizovanih poljoprivrednih porodičnih gospodinstava, a veći broj gospodinstava kojima će ova djelatnost biti dodatni izvor prihoda.

Osnovni preduslovi ostvarenja ovakve vizije podrazumevaju realizaciju određenih ekonomskih, društvenih i ekoloških ciljeva. Poljoprivreda mora racionalno i u većem obimu nego do sada da koristi prirodne resurse uz obavezno očuvanje i zaštitu životne sredine. Uspješnom realizacijom ove Strategije opština Tivat će stvoriti uslove i za pokretanje drugih djelatnosti i povećati ukupni dohodak po stanovniku.

3. Opšti ciljevi strategije

Da bi ostvarili sve ono što je predviđeno u viziji Strategije za period 2014. do 2020. godine, neophodno je definisati prvo opšte, a zatim i posebne strateške ciljeve: postizanje konkurentnosti,

poboljšanje kvaliteta života u ruralnom području, stvaranje novih radnih mesta, poboljšanje kvaliteta proizvoda, bolja promocija i informisanost o mogućnostima ruralnog razvoja, promocija ekološke proizvodnje, očuvanje i unapređenje ruralne infrastrukture, zaštita kulturnog naslijeđa, održivost u upravljanju resursima, prilagođavanje ciljeva ruralne politike standardima EU, privlačenje turista.

3.1. *Unapređenje poljoprivredne proizvodnje (i prerađivačkog sektora) radi povećanja njihove konkurentnosti.* Poljoprivredni proizvođači u opštini Tivat (i u Crnoj Gori) izloženi su jako konkurenčiji od uvezenih poljoprivrednih proizvoda. Unapređenjem konkurenčne sposobnosti naših proizvođača, moguće je njihov opstanak i budući razvoj. Da bi ovo ostvarili treba povećati investicije u primarnu poljoprivrednu proizvodnju (i prerađivačkom sektoru) uz značajno unapređenje u organizovanosti i udruživanju poljoprivrednih proizvođača.

3.2. *Unapređenje standarda bezbjednosti hrane, fitosanitarnih standarda, standarda zaštite životne sredine i drugih standarda u skladu sa pravnim tekovinama EU.* Veća sigurnost potrošača (domaćeg stanovništva i turista) može se ostvariti kroz obezbeđivanje kvalitetne i zdravstveno ispravne hrane. Za to je potrebna dosledna primjena Zakona o bezbjednosti hrane i Zakona o zaštiti životne sredine. Treba ostvariti podrške kroz investicije koje smanjuju zagađenja, a povećavaju higijensko-tehničke i tehnološke uslove proizvodnje, čuvanja i pakovanja finalnog proizvoda, inovacije, kao i podrške razvoju organske proizvodnje. Dosledna primjena postojećih zakonskih rješenja, omogućava ispunjenje ovih zahtjeva.

3.3. *Unapređenje održivog razvoja ruralnih oblasti.* Pružanje podrške ruralnom razvoju putem unapređenja infrastrukture, mjerama podrške raznim aktivnostima na selu (agroturizam, kultura, obrazovanje), ostvarivanjem programa usmjerenih na jačanje kapaciteta regionalnih i lokalnih institucija za podršku ruralnom razvoju i putem podrške lokalnim inicijativama (bilo odakle one dolazile) ako one doprinose ruralnom razvoju.

4. Posebni ciljevi strategije

4.1. *Unapređenje konkurenčnosti poljoprivrednih gazdinstava koja se bave proizvodnjom voća i povrća i njihovo prilagođavanje tržištu* može se postići: podizanjem savremenih zasada voća i vinove loze, kao i uvođenjem novih sorti voća i povrća; unapređenjem objekata, opreme i mehanizacije za proizvodnju voća i povrća, osavremenjavanjem berbe i skladištenja nakon berbe, smanjenjem zagađenja, uvođenjem navodnjavanja sa đubrenjem (fertirigacija), usaglašavanjem sa standardima kvaliteta EU, boljom integracijom proizvodnje i sektora prerade, uključujući i aktivniju ulogu udruženja proizvođača voća i povrća i preradu.

4.2. *Podrška sektoru koji se bavi proizvodnjom mesa, mlijeka i meda, koji je za sada nerazvijen osim donekle proizvodnja meda,* ima za cilj povećanja domaće proizvodnje ovih proizvoda. Budući da ovaj sektor nema uslova za masovnu proizvodnju koja bi se usmjerila van opštine, treba fokusirati na proizvodnju koja će se plasirati uglavnom preko turističke privrede kao i za podmirenje potreba lokalnog stanovništva.

4.3. *Podrška organskoj poljoprivrednoj proizvodnji* je mjera koja se ostvaruje zbog uloge organske poljoprivredne proizvodnje u zaštiti prirodnih resursa i očuvanju biodiverziteta. Iako je razvoj organske poljoprivrede u Crnoj Gori do sada bio relativno spor, postoji značajan potencijal, uz adekvatnu podršku i podsticaje da se ovaj sektor poljoprivredne proizvodnje u opštini Tivat značajnije razvije. Naime, postoje povoljni zemljишni i klimatski uslovi za organsku poljoprivredu, kao i povoljni trendovi u razvoju tržišta organskih proizvoda i njihovih prerađevina. Uočavaju se i značajne mogućnosti za integraciju organske proizvodnje sa ostalim oblicima ruralne ekonomije uključujući i agroturizam.

4.4. *Povećanje investiranja ekonomskih aktivnosti u ruralnim oblastima putem podrške lokalnim proizvodima, podrške formiranju mini-preduzeća kao i podrške razvoja ruralnog turizma.* U ruralnim područjima je veliko učešće poljoprivrednih gazdinstava sa niskim primanjima, skoro uopšte nema ekonomskih aktivnosti za žene, kao ni ostalih aktivnosti koje bi unapredile životni standard u

ruralnim područjima. Razvoj ruralnih područja usko je povezan sa razvojem poljoprivrede i prerade poljoprivrednih proizvoda, pa je poljoprivredna proizvodnja tradicionalno najvažniji sektor ruralne ekonomije i osnovni izvor prihoda većine seoskog stanovništva. Investiranjem u pomenute aktivnosti unaprijedila bi se konkurentnost poljoprivrednih gazdinstava na tržištu, povećanjem prihoda gazdinstava unaprijedio bi se njihov ekonomski položaj, čime bi se omogućio bolji kvalitet života u ruralnim područjima i smanjenje stope depopulacije ruralnih područja.

Takođe, značajan izvor prihoda ruralnog stanovništva može biti gajenje začinskog, aromatičnog i ljekovitog bilja, kao i gajenje gljiva. Ovo može biti dodatni izvor prihoda za gazdinstva, a u nekim slučajevima čak može postati i osnovni izvor prihoda.

4.5. Investiranje u ekonomske aktivnosti na selu kroz podršku nepoljoprivrednim delatnostima na ruralnom području. Ruralni razvoj podrazumijeva poljoprivredne djelatnosti i nepoljoprivredne aktivnosti, koje se odnose na unapređenje života na selu. Ovom mjerom vrši se promocija razvoja ruralnog turizma, domaće radinosti, tradicionalnih zanata i slično. Uloga ove mjeru ogleda se u aktivnosti i unapređenju nepoljoprivrednih i pratećih poljoprivrednih aktivnosti. Ova mjera je socijalnog karaktera i odnosi se na unapređenje uslova života na selu podizanjem životnog standarda seoskog stanovništva.

4.6. Povezivanje seoskih domaćinstava sa lokalnom upravom, turističkim agencijama, hotelijerima i vlasnicima restorana, lokalnim medijima. Ova mjera ima za cilj udruživanje potencijalnih seoskih domaćinstava kako bi se organizovanije predstavili na turističkom tržištu te kako bi svoj "mali" turistički proizvod učinili vidljivim i prepoznatljivim. S obzirom na sadašnje stanje u kojem je neznatan razvoj ruralnog turizma na području opštine, te namjere lokalne uprave da stvori preduslove za njegov brži razvoj, biće neophodno učiniti početni napor ka motivisanju za registrovanjem seoskih domaćinstava, a to će predstavljati bazu za dalju nadgradnju elemenata ruralnog razvoja na području opštine.

SWOT ANALIZA RURALNOG TURIZMA

Postojeće stanje turizma u ruralnim područjima opštine Tivat sagledavamo na osnovu SWOT analize⁴, koja predstavlja metodu za kreiranje strategije pomoću četiri faktora: snage, slabosti, prilike i prijetnje. Rezultati SWOT analize treba da posluže u sagledavanju postojećih resursa za razvoj ruralnog turizma kao i da ukažu na eventualne greške ili nedostatke te neiskorišćene mogućnosti za dalji razvoj ovog vida turizma.

Tabela 6: Swot analiza ruralnog turizma

SNAGE (prednosti)	SLABOSTI (nedostaci)
<ul style="list-style-type: none"> - priroda i atraktivnost područja, -očuvana ruralna –ambijentalna arhitektura, -očuvani ambijent (ekološki prostor), - kulturno istorijsko nasljeđe, - tradicija u uzgoju maslina, - blizina aerodroma 	<ul style="list-style-type: none"> - nezadovoljavajući pravni okviri , -nepostojanje nijednog registrovanog seoskog domaćinstva za pružanje usluga smještaja i ishrane, -neiskustvo u ruralnom turizmu, -nepostojanje standarda za gradnju turističkih objekata u ruralnom području, - sezonski karakter turističke djelatnosti, - nije izražen interes kod lokalnog stanovništva za razvoj ruralnog turizma, - nepostojanje zajedničkih turističkih i poljoprivrednih podsticaja ruralnom razvoju,

⁴ SWOT:STRENGHTS,WEAKNESS,OPPORTUNITIES,THREATS

	<ul style="list-style-type: none"> - nedefinisani pristup planiranju i uređenju ruralnog područja -devastacija kulturnih dobara uslijed nemara - nedovoljna valorizacija prirodnog bogatstva u funkciji turizma, - nezadovoljavajući kvalitet saobraćajnica, - javni lokalni saobraćaj nije dovoljno frekventan , - neadekvatna turistička signalizacija, - nepostojanje turističko-informativnog biroa u toku sezone, -nepostojanje ugostiteljskih objekata sa ponudom lokalne gastro kuhinje, - događaji i običaji su uglavnom samo poznati lokalnom stanovništvu
MOGUĆNOSTI (šanse)	OPASNOSTI (prijetnje)
<ul style="list-style-type: none"> - izmjena zakonskih propisa u cilju omogućavanja dopunskog bavljenje turističkom djelatnošću, - izrada Strategije razvoja ruralnog turizma na nivou klastera-Boke Kotorske, -obnova tradicionalnih kuća i pomoćnih sadržaja (objekata) za razvoj ruralnog turizma, -izgradnja i uređenje sadržaja neophodnih za razvoj ruralnog turizma (pješačke, biciklističke staze...) - standardizacija i sertifikacija poljoprivrednih proizvoda , -edukacija lokalnog stanovništva o značaju očuvanja kulturne baštine, -povećanje potencijala za proizvodnju i kvalitet poljoprivrednih proizvoda , - proizvodnja lokalnih poljoprivrednih proizvoda, - pješačenja i vožnja biciklom , -potreba savremenog čovjeka da odmor proveđe van grada i gužvi, -mogućnosti za razvoj gastro turizma, -obnavljanje starih zanata, - dostupnost EU fondovima, IPA-projektima prekogranična saradnja u razvoju ruralnog turizma - gostoprimstvo lokalnog stanovništva. 	<ul style="list-style-type: none"> - apartmanizacija ruralnog područja, - neadekvatan pristup regulisanju otpada, - opasnost od devastacije prostora (neplanskom gradnjom) -devastacija prirodne i kulturne baštine kao posledica nesavjesnog i neodgovarajućeg korišćenja,

II Plan razvoja ruralnog turizma

1)Akcioni planovi razvoja ruralnog turizma

Strateški značaj ruralnog turizma za područje opštine Tivat opredjeljuje više faktora i to;

- klimatski faktor (povoljni klimatski uslovi u Boki Kotorskoj, topla ljeta, blage zime)
- prirodni resursi
- kulturna baština (kulturno istorijski objekti, arheološka nalazišta, domaća radinost, folklor, tradicionalne manifestacije),
- infrastruktura (saobraćajnice, vodovodna mreža, odvođenje otpadnih voda, ostala komunalna infrastruktura)
- turističke usluge i sadržaji (smještaj, ugostiteljske usluge, sportsko-rekreativni sadržaji, zabava).

Ponuda ruralnog turizma u opštini Tivat treba da se bazira na boravku u tradicionalnim smještajnim kapacitetima, učešću u seoskim radovima, pješačenju, vožnjom biciklom, degustaciji gastro ponude iz domena tradicionalnih proizvoda (riba, vino, pršut, sir, maslinovo ulje, med...), edukacija i direktno učešće u pripremanju samih proizvoda.

Isto tako, iako su ulaganja u renoviranje objekata veoma zahtjevan finansijski poduhvat, podsticajne mjere moraju biti kvalitetne i stimulativne.

1.Akcioni plan renoviranja postojećih ruiniranih kuća i ostataka seoskih kuća u svrhu pružanja turističkih i/ili ugostiteljskih usluga u ruralnom području opštine Tivat,

2.Akcioni plan opremanja ugostiteljskog, turističkog ili smještajnog objekta u svrhu pružanja ugostiteljskih, turističkih i /ili ugostiteljskih usluga u okviru ruralnog razvoja,

3.Akcioni plan finansiranja kupovine opreme neophodne za proizvodnju autohtonih proizvoda koji će osim kao osnovna djelatnost, biti u funkciji turizma posebnih interesa u ruralnom području i stvaranja novih brendova po kojima će Tivat biti prepoznat i kao agro turistička destinacija i koji će se koristiti pri pružanju turističkih i /ili ugostiteljskih usluga u ruralnim područjima opštine Tivat,

4.Akcioni plan podizanja zasada voća i povrća koji će se koristiti pri pružanju turističkih i/ili ugostiteljskih usluga u ruralnim područjima opštine Tivat,

5.Akcioni plan uređenja terena, bašte, livade ili vidikovaca u sklopu domaćinstva, a u funkciji pružanja turističkih i/ili ugostiteljskih usluga u ruralnom području opštine Tivat.

6.Agro baza - AgroGeo.me, baza koja je proistekla iz realizacije IPA projekta “*Performing the Integrated Environmental Management Plan at local level in the Shkodra Lake Ecosyste-EMA Plan*” koju je Opština Tivat od NVO “Green Home” preuzela na besplatno korišćenje u toku ove godine. Baza sadrži podatke poljoprivrednika, sa vrstom proizvodnje, lokacijom, količinom proizvoda i google mapom. U toku je rad na inoviranju ove baze koja će sadržati i baner „online pijace“ sa podacima poljoprivrednog proizvođača. Aktiviranje Agro–baze planiraće se u toku 2015.godine u saradnji sa Biotehničkim fakultetom. Baza će biti dostupna na sajtu Opštine Tivat, na sajtu Turističke organizacije Tivat i na sajtu Komunalnog preduzeća (koji gazduje pijačnim lokacijama).

Realizacija ovih planova detaljno će se definisati javnim pozivom koji će nadležni organ lokalne uprave u toku godine objaviti u skladu sa budžetskim planom i planom realizacije određenih mjeru.

Kriterijumi prihvatljivosti: za podnosioce zahtjeva za renoviranje postojećih ruiniranih kuća i ostataka seoskih kuća u svrhu pružanja turističkih i/ili ugostiteljskih usluga u ruralnom području biće dostavljanje odgovarajućih dokaza za rekonstrukciju postojećih objekata ili ostataka kuća. Na kraju investicije korisnik treba dostaviti odgovarajući dokaz kojim se odobrava obavljanje djelatnosti ili odgovarajuća prijava

djelatnosti u skladu sa Zakonom o turizmu („Službeni list CG“, broj 61/10).

Visina podrške u okviru ovog akcionog plana treba planirati da iznosi do 40% od vrijednosti investicije. Za mlade preduzetnike (do 30 godina starosti) ili žene, podrška treba da iznosi do 50 % vrijednosti investicije. Podrška za navedene investicije i u navedenim iznosima treba da bude bespovratna. U zavisnosti od javnog poziva i planiranja sredstava, odrediće se i maksimalna vrijednost bespovratne podrške za pojedini akcioni plan.

2. Ruralne turističke aktivnosti

Pješačenje/biciklizam

- poboljšanje postojećih pješačkih/biciklističkih staza, uređenje i markiranje novih,
- usluga iznamljivanja opreme za pješačenje i biciklizam, pješačke mape, organizacija pješačkih/biciklističkih tura za vodiče,
- pješačke mape, organizacija pješačkih/biciklističkih tura za vodiče,
- uređenje punktova (vidikovaca) duž pješačke staze sa mogućnošću degustacije lokalne gastro ponude u prirodnom okruženju (npr. Sv. Vid u Gornjoj Lastvi, vidikovci na padinama Vrmca kao i prema otvorenom moru na tivatskom dijelu Luštice duž pješačkih staza), što bi trebao biti dio ponude i aranžmana turističkih agencija.

Foto 4: Pješačke staze na Luštici

Lokalna gastro ponuda

- učešće turista u procesu branja, prerade (pripreme) hrane proizvedene na tom području,
- degustacija specijaliteta iz lokalne kuhinje,

Kulturno- istorijska baština

- uredenje prilaza do objekata od kulturno istorijskog značaja,
- postavljanje odgovarajuće turističke signalizacije,
- aktivnosti na očuvanju kulturno-istorijskih objekata, folklora i tradicionarnih manifestacija,
- izrada tradicionalnih suvenira i predmeta domaće radinosti,
- očuvanje starih zanata,

Manifestacije

- organizovanje lokalnih “fešti” za turiste sa ciljem promocije kulture i tradicije,
- organizovanje sportskih programa tradicionalnih za to područje (boćanje,...),
- organizovanje gastro večeri sa lokalnom ponudom,
- organizovanje pijačnog dana sa prodajnom izložbom lokalnih proizvoda (hrana, antikviteti, suveniri...)
- promocija i popularizacija domaćeg proizvoda

Realizacija ovih manifestacija treba da se prati i planira kroz redovne pozive za aktivnosti NVO. Pozive dva puta raspisuje Opština Tivat u toku kalendarske godine. Turistička organizacija Tivta, u toku ljeta organizuje niz manifestacija među koje je kao redovnu uvrstila i “Bokešku maslinu”.

Skica 6: Ruralni turizam

Izvor:Svjetska turistička organizacija

Fortifikacijski objekti – tvrđave Austro- Ugarske

- uređenje prilaza do utvrda,
- obnavljanje pojedinih ruiniranih objekata.

(U ovom segmentu trebalo bi uraditi i mapu fortifikacijskih objekata kao i odgovarajuću turističku signalizaciju, ali kako je to dio koji bi trebao da zaokruži ovaj segment buduće turističke ponude, to će se realizovati nakon perioda privođenja turističkoj varolizaciji).

Realizacija ovog akcionog plana treba da se sprovodi uporedno sa realizacijom akcionalih planova razvoja seoskog turizma. Sredstvima iz IPA Projekata koji treba da budu dostupni Crnoj Gori u narednom periodu kao i iz drugih opštinskih planova.

U narednom periodu treba uraditi studiju revitalizacije fortifikacionih objekata koji se nalaze uglavnom u ruralnim djelovima Tivta (forteza) u skladu sa konceptom energetske efikasnosti, njihovu ekonomsku valorizaciju kao i mogućnost turističke valorizacije (dio ovoga je već pokriven kroz Studiju kulturne baštine i Studiju ekomske valorizacije Vrmca koja se radi kroz projekat prekogranične saradnje sa Hrvatskom – “Baština”).

III Plan razvoja voćarske proizvodnje

1. Plan razvoja voćarstva i vinogradarstva

Prema Statističkom godišnjaku iz 2010 godine u opštini Tivat je bilo 1.166 ha obradivih površina od čega voćnjaci zauzimaju 510 ha, a vinogradi 100 ha. Osim masline koja je najviše zastupljena, masovnije se

gaje još i agrumi, smokve, nar i kivi. Prema popisu iz 2008.godine u ovoj opštini je bilo 65.000 stabala maslina i 11.000 stabala agruma (mandarina, pomorandži i limuna). Kako je već i rečeno podaci iz Statističkog godišnjaka i stvarnog stanja na terenu se značajno razlikuju, mada to neće imati većeg uticaja na Strategiju razvoja ove oblasti.

Strategijom poljoprivrede i ruralnih područja Crne Gore (Nacrt – 2014) predviđeno je da se u kratkoročnoj perspektivi dostigne optimalno korišćenje poljoprivrednih resursa kroz promociju i jačanje kooperativa i udruživanja u cilju efikasnog korišćenja i upravljanja poljoprivrednim zemljištem i raspoloživim resursima. Obezbeđivanje podrške razvoju ekonomski održivog dijela primarnog sektora kroz unapređenje načina proizvodnje, kvaliteta proizvoda, na primjer kroz zaštitu geografskog porijekla i dostizanje EU standarda. U periodu 2014-2020 direktna plaćanja poljoprivrednicima realizovaće se kroz :

- Podršku poljoprivrednicima koji primjenjuju poljoprivrednu praksu na način koji nema štetnih uticaja na klimu i životnu sredinu,
- Podrška poljoprivrednicima koji žive u ruralnim područjima,
- Podrška mladim poljoprivrednicima.

Druga, relativno ograničena vrsta plaćanja biće vezana za oblasti gdje postoje specifični vidovi poljoprivredne proizvodnje ili su u pitanju posebni poljoprivredni sektori koji imaju određenih poteškoća, a od izuzetne su važnosti iz ekonomskih, socijalnih ili ekoloških razloga.

Postoje mogućnosti za primjenu mjera plaćanja i za male poljoprivrednike. Ovaj vid plaćanja biće važan je za poljoprivredu u ovoj opštini u zbog strukture gazdinstava u njoj.

Osim maslina koja je najviše zastupljena, agrumi, smokve, nar, vinova loza, kivi, zauzimaju značajno mjesto po zastupljenosti gajenih voćnih vrsta. Njihovi svježi i prerađeni plodovi predstavljaju veoma važne, lijepе i poznate sastojke mediteranske ishrane.

Akcioni plan za podizanje voćnjaka

Sagledavajući prirodne potencijale, opštine Tivat realno je planirati da se cijelokupno obradivo zemljište aktivira, a to je prije svega 188 ha koji se nalaze pod livadama (popis poljoprivrede u Crnoj Gori 2010). Za aktiviranje ovog zemljišta ulaganja su minimalna. Postoje svi uslovi za podizanje 16 000 novih stabala i revitalizaciju 10000 starih stabala masline, najmanje novih 5.000 stabala agruma, 6.000 stabala šipka (nara), smokve i kivija i 1.200 stabala kontinentalnog voća (trešnje, kajsije, jabuke, kruške). Za realizaciju ovog plana treba:

- obezbjediti stabilnu podršku proizvođačima putem evropskog sistema podrške po ha,
- investiranje u pogone za preradu, hlađenje i čuvanje plodova u svježem stanju,
- investiranje u manje pogone za tradicionalne proizvode (maslinovo ulje, domaća pomorandža, sok od šipka (nara), suva smokva i sl.
- investiranje u mehanizaciju i opremu (za navodnjavanje i zaštitu) i sl.
- investiranje u renoviranje i izgradnju infrastrukture: prilazi, struja, kanali za odvod viška atmosferske vode, mostovi, podzide, ograde oko voćnjaka/maslinjaka

Zbog usitnjjenosti parcela veći dio voćarske proizvodnje se još uvjek mora zasnivati na tzv. mješovitim gazdinstvima, tj. na onim gazdinstvima na kojima poljoprivredna proizvodnja nije jedini izvor egzistencije za proizvođača. Putem udruženja ovu proizvodnju treba objediniti i tako objedinjenu plasirati na tržištu.

Na području opštine Tivat voće se i dalje gaji pretežno na okućnicama uz nedovoljnu primjenu potrebne agrotehnike (obrada, navodnjavanje, đubrenje, zaštita). Ovi voćnjaci su uglavnom mješoviti, sa većim brojem vrsta i sorti. Međutim, poslednjih godina postoji pozitivan trend povećanja prinosa po stablu što je rezultat uvođenja novih produktivnijih sorti, kao i rada savjetodavne službe.

Postoji takođe pozitivan trend kod podizanja plantaža od jedne vrste na većoj površini zemljišta i njega treba nastaviti i ubrzati.

Tabela 8: Plan podizanje novih zasada voća do 2020 godine

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Agrumi	500	500	1000	1000	1000	1000
Šipak /nar/	300	300	300	300	300	500
Smokva	300	300	300	300	300	500
Kivi	300	300	300	300	300	500
Kontinentalno voće	200	200	200	200	200	200
Ukupno	1.600	1.600	1.600	1.600	1.600	1.600

Tabela 9: Izvori dijela sredstava za podizanje zasada voća i vinove loze (Agrobudžet Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja za 2014 god.)

Podrška investicijama u poljoprivrednim gazdinstvima (MIDAS)	3.800.000,00
Podrška podizanju i modernizaciji / opremanju proizvodnih voćnih zasada	400.000,00
Podrška investicijama za preradu na porodičnim gazdinstvima	400.000,00
Unapređivanje kvaliteta proizvoda	85.000,00
Promocija poljoprivrede i poljoprivrednih proizvoda	166.000,00
Podrška aktivnostima kooperativa i nacionalnih udruženja	50.000,00

Akcioni plan za podizanje vinograda

Povoljne uslove za vinogradarsku proizvodnju treba iskoristiti podizanjem pretežno plantaža stonog grožđa. Na zemljištu gdje se može obezbijediti redovno navodnjavanje treba planirati gajenje stonog grožđa, a na ostalim površinama vinskog. Proizvodnju usmjeravati na domaće sorte i sorte za specijalna vina i rakiju.

Tabela 10: Plan podizanje novih zasada vinove loze do 2020 godine

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno
Vinova loza	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	6.000

Tabela 11: Izvori sredstava za podizanje zasada vinove loze (Agrobudžet Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja za 2014 god.)

Podrška investicijama u poljoprivrednim gazdinstvima (MIDAS)	3.800.000,00
Podrška za podizanje proizvodnih zasada vinove loze	300.000,00
Podrška investicijama za preradu na porodičnim gazdinstvima	400.000,00
Unapređivanje kvaliteta proizvoda	85.000,00
Promocija poljoprivrede i poljoprivrednih proizvoda	166.000,00
Podrška aktivnostima kooperativa i nacionalnih udruženja	50.000,00

Akcioni plan obnavljanja zasada voća

Agrobudžetom Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja predviđena su sredstva samo za revitalizaciju maslina, ali ne i za revitalizaciju ostalih voćnih vrsta. Kako na ovom području nema većih intezivnih zasada već preovlađuju manji ekstezivni zasadi to bi njihovom revitalizacijom trebalo doprinijeti da se i oni u budućnosti gaje u vidu manjih poluintezivnih zasada. Ovim bi se povećao ukupni prinos i prihod po jedinici površine. Sredstva za ove namjene treba predvidjeti u budžetu Opštine tako da proizvođači za svako revitalizovano stablo (uklanjanje starih i bolesnih stabala, jača rezidba na zapuštenim stablima, prorjeđivanje krošnje, povijanje grana, okopavanje i đubrenje i sl.) dobiju dogovorenu premiju (primjer 2 eura po stablu). Ovo bi motivisalo proizvođače da sa dobijenim sredstvima obave revitalizaciju ekstezivno održavanih stabala voćnjaka.

IV Plan razvoja maslinarstva

1. Analiza stanja i popis mikrolokaliteta

Do 2020.godine potrebno je uraditi detaljnu analizu rasprostranjenosti maslina na području opštine sa popisom kako maslinjaka tako i pojedinačnih stabala. Popis mikrolokaliteta rađen je za područje opštine Tivat u toku 2013.godine, kojim je i formirana Evidencija maslinjaka. U evidenciji maslinjaka evidentirano je 15.000 stabala maslina. Radi sagledavanja i praćenja stanja potrebno je redovno ažurirati analize sa prijedlozima mjera unapređenja, bilo da se radi o privatnim ili drugim vlasnicima maslinjaka.

2. Akcioni plan obnove starih maslinjaka (čišćenje, revitalizacija, izgradnja novih i sanacija postojećih prilaza i podzida, sistemi za navodnjavanje...)

Na području opštine Tivat ima veliki broj starih maslinjaka, koji su zapušteni i dugo godina nijesu održavani. Većina maslinjaka stara je preko 50 i 100 godina. Lokacije gdje se nalaze su uglavnom Krtoljska strana tivatske opštine i padine Vrmca - Bogdašići, Mrčevac i Gornje Lepetane. U evidenciji kod organa Opštine za poljoprivredu evidentirano je oko 15.000 maslina od kojih je u Registru maslinjaka (upisani po zahtjevu stranke) upisano oko 1.700 maslina, koje se održavaju relativno dobrim agrotehničkim mjerama.

Novim Zakonom o maslinarstvu i maslinovim uljem ("Službeni list CG", broj 45/14) u maslinjacima je zabranjena sječa stabala masline, sadnica, kao i njihovo oštećivanje, osim u slučaju sanitarnе sječe uz saglasnost Ministarstva, zabranjeno je presadivanje starih stabala na drugu lokaciju bez odobrenja organa lokalne uprave nadležnog za poslove poljoprivrede, zabranjena je izgradnja stambenih objekata osim u slučaju rekonstrukcije i nadogradnje već postojećih objekata. Izuzetno u maslinjacima se mogu graditi objekti koji su neophodni u procesu proizvodnje maslina. Izričito Zakonom je zabranjena sječa i presadivanje maslina starih preko 100 godina, bez obzira da li se nalaze u maslinjacima ili ne.

U cilju dobijanja što kvalitetnijih podataka o maslinjacima i planiranja što kvalitetnijih mjera razvoja, u saradnji sa Ministarstvom i maslinarima, svi koji su upisani u Registar maslinjaka kod organa lokalne uprave, koordinacijom između Ministarstva i maslinara, sve maslinare upisati u Registar maslinara koji vodi Ministarstvo. U Registar maslinara upisuju se maslinari koji uzbajaju masline na površini većoj od 0.1 ha ili uzbajaju vise od 50 stabala maslina i ukoliko masline stavljaju u promet.

Podsticajnim mjerama u skladu sa Zakonom o poljoprivredi i Agrobudžetom MPRR podržavati na godišnjem nivou revitalizaciju starih maslinjaka. S obzirom, na slabo korišćenje dosadašnjih budžetskih sredstava za revitalizaciju maslinjaka podsticajnu mjeru za revitalizaciju maslinjaka planirati zajedno sa poreskom politikom, davanja u zakup neodržavanih maslinjaka. Posebnim odlukama i javnim pozivima

detaljnije razraditi obnavljanje starih maslinjaka. U okviru javnih poziva za učešće u revitalizaciji starih maslinjaka, planirati i učešće u rekonstrukcijama ili izgradnji suvomeđa, izgradnji prilaza, kao i sanaciji postojećih ili izgradnji novih bunara ili kaptaža.

3.Akcioni plan za podizanje novih zasada maslina

Opština Tivat je ranijim programima podsticajnih mjera u poljoprivredi planirala posebne mjere za podizanje zasada maslina. Ova mjera je i najviše bila iskorištena. Podsticajnim mjerama u budžetu opštine planirati sredstva za podizanje maslinjaka kako za intezivnu proizvodnju tako i za proizvodnju u sklopu domaćinstva koje se bavi turizmom u ruralnom području. U Agrobudžetu MPRR svake godine se izdvajaju sve veća sredstva za podizanje zasada maslina i to treba iskoristiti za podizanje zasada i u ovoj opštini.

Tabela 12: Plan čišćenja i revitalizacije starih zasada masline do 2020. godine

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno
Maslina	1.000	1.000	1.000	2.000	2.000	3.000	10.000

Tabela 13: Plan podizanja novih zasada masline do 2020. godine

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno
Maslina	1.000	2.000	3.000	3.000	3.000	4.000	16.000

Tabela 14: Izvori sredstava za podizanje zasada masline i revitalizaciju (Agrobudžet Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja za 2014.god)

Podrška primarnoj proizvodnji u maslinarstvu	100.000
Podrška investicijama u poljoprivrednim gazdinstvima (MIDAS)	3. 800. 000

4. Akcioni plan revitalizacije starih mlinova za mljevenje maslina (evidentiranje, mapiranje)

Analizu stanja i popis starih mlinova na području opštine Tivat treba da se sproveđe u saradnji sa NVO „Maslinarsko društvo Boka”- Boka Kotorska. Obnavljanje starih mlinova treba da se sproveđe kroz Plan razvoja seoskog turizma u okviru javnih poziva za renoviranje postojećih ruiniranih kuća. Kroz javne pozive definisati detaljne mjere podrške sa posebnim osvrtom na revitalizaciju mlinova.

5. Akcioni plan izgradnje rasadnika maslina

Projekat čiji je opšti cilj povećanje ukupnog broja stabala masline u Boki Kotorskoj, koji je aktuelan još od 2013.godine i koji treba da se riješava u saradnji sa opštinama Kotor i Herceg Novi, treba da se aktuelizuje i do 2020.godine realizuje. Sredstva preko IPA projekata koji će biti dostupni Crnoj Gori u narednim periodima mogu da se iskoriste, predlaganjem projekata zajedničkom saradnjom opština Boke Kotorske i prekogranične saradnje.

V Plan razvoja povrtarske proizvodnje

Podsticajnim mjerama u poljoprivredi za svaku kalendarsku godinu planirati sredstva za unapređenje povrtarstva na području opštine Tivat. Podsticajne mjerne treba da se odnose na povećanje povrtarske proizvodnje, povećanje broja plastenika i staklenika za povrtarsku proizvodnju, učešće u troškovima nabavke opreme za rad u ovim objektima, učešće u troškovima registracije proizvođača, obezbeđenje

povoljnijih uslova zakupa tezgi na pijacama za ovakve poljoprivredne proizvođače. U skladu sa nacionalnom strategijom uključivati proizvođače u registrovane šeme kvaliteta.

Mediterska klima pruža dobre uslove za ranu priozvodnju povrća u zatvorenom. Tu prvenstveno treba proizvoditi: salate, spanać, mladi luk, začinsko bilje. Pretežno se treba bazirati na proizvodnju kultura sa kraćom vegetacijom koje ne iziskuju dodatne troškove za zagrijavanje.

S obzirom na veličinu tj. usitnjenošću poljoprivrednog zemljišta, a u cilju ostvarivanja podrške u sektoru poljoprivrede i korišćenje novčanih sredstava Svetske banke i EU fondova treba raditi na osnivanju asocijaciju poljoprivrednih proizvođača kako bi lakše konkurisali za ova sredstva. Članovi asocijacije se dogovaraju koju kulturu treba da gaji određeni proizvođač. Na taj način se postiže raznovrsnija ponuda, a izbjegava nekontrolisano gajenje jedne kulture, njeno nagomilavanje na tržištu i pad cijene.

VI Plan razvoja pčelarstva

Podsticajnim mjerama u poljoprivredi za svaku kalendarsku godinu planirati sredstva za unapređenje pčelarstva na području opštine Tivat. Podsticajne mjere treba da se odnose na poboljšanje kvaliteta poroizvodnje meda, a biće povezana sa politikom kvaliteta iz Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Crne Gore 2014-2020.godine. Podsticajne mjere treba da se odnose i na učešće u troškovima nabavke opreme i ljekova za pčelinja društva, posebne mjere treba planirati za mlađe pčelare mlađe od 30 godina. U skladu sa nacionalnom strategijom MPRR uključivati proizvođače u registrovane šeme kvaliteta.

Kako bi zaštitili pčele, pčelari treba da budu pravovremeno upoznati sa vremenom, načinom primjene pojedinih hemijskih sredstava u zaštiti bilja. Na nivou države u sklopu *Kuće meda* očekuje se i formiranje laboratorije za ispitivanje kvaliteta meda.

VII Plan razvoja stočarstva

Podrška će biti obezbjeđena planom Budžeta Opštine Tivat, odnosno Programom podsticajnih mjera u poljoprivredi koji će se planirati posebno za svaku godinu, a usklađivaće se sa mjerama iz Agrobudžeta Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore.

Područje Tivta, posebno područje Vrmca pogodno je za organsko stočarstvo (držanje koza i ovaca, u manjoj mjeri držanje goveda), uz praćenja pravila predviđenih za orgasko stočarstvo za što je zadužena Monteorganika Crne Gore. Posebnim mjerama planiraće se podsticanje organskih uzgajivača stoke.

Tabela 15: Broj stoke, živine i košnica pčela

CRNA GORA-OPŠTINE	BROJ STOKE, ŽIVINE I KOŠNICA PČELA					
	goveda	ovce	koze	svinje	živina	košnice pčela
Porodična poljoprivredna gazdinstva	83015	227264	35140	42264	421138	53129
Andrijevica	2007	4797	320	1447	14814	1050
Bar	1666	3106	2335	606	12691	4076
Berane	6628	18062	2204	3861	34618	3790
Bijelo Polje	13755	31891	1834	4877	40977	4160
Budva	131	456	328	65	1228	639
Cetinje	5138	3372	3246	747	9499	3175

Danilovgrad	2488	10277	2920	3595	54264	2735
Herceg Novi	499	957	1165	736	7195	1297
Kolašin	2131	8585	1112	692	12286	1286
Kotor	277	658	661	418	5590	1001
Mojkovac	2459	4549	452	1379	4404	1446
Nikšić	9841	27656	6904	10312	73697	8163
Plav	3692	11438	928	940	8772	1988
Pljevlja	10454	30655	1136	1883	19905	3479
Plužine	3296	16328	1103	489	6054	1162
Podgorica	5783	15548	5948	8503	70231	8846
Rožaje	5585	8602	747	169	7741	2583
Šavnik	2521	16528	734	599	4466	765
Tivat	52	263	201	75	3782	274
Ulcinj	2610	6627	710	406	26327	1079
Žabljak	2002	6909	152	465	2597	135

Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore „MONSTAT“ Popis poljoprivrede, 2010.

VIII Plan razvoja organske poljoprivrede

Crna Gora je uspostavila sistem registracije i sertifikovanja organskih proizvođača koji je u skladu sa regulativama EU. Na području opštine Tivat nema ni jedan organski proizvođač iako postoje veoma povoljni uslovi za ovaj vid poljoprivrede. Određeni poljoprivrednici koji se nalaze u evidenciji kod organa za poljoprivredu mogu biti potencijalni organski proizvođači. Naime, na našem području postoje proizvođači iz oblasti povtarstva koji proizvode po principima organske proizvodnje, a nijesu registrovani. Takve proizvođače treba podstaći da se registruju kao organski prizvođači, potom stimulisati ih u nabavci repro materijala, organskih đubriva, organskih preparata za zaštitu.

S obzirom, na mogućnost za razvoj ovog vida poljoprivrede koja nije adekvatno iskorišćena, potrebno je planirati posebne mјere za podsticanje poljoprivrednika da se preorijentiše na ovu proizvodnju. Ovakva poljoprivreda koja je u funkciji turizama posebno treba da ima plan razvoja i podsticanja. Zbog specifičnosti ove poljoprivredne proizvodnje, odnosno uslova koje proizvođači moraju da ispune, neophodno je sprovoditi kontinuiranu obuku proizvođača i obezbjeđivanje pomoći savjetodavne službe.

IX Plan unapređenja seoske infrastrukture

Akcioni plan unapređenja seoske infrastrukture

Seoska infrastruktura pored putne povezanosti podrazumijeva i seosko vodosnabdijevanje, elektro distribuciju, energetsku efikasnost i sl.

U skladu sa nacrtom Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2014-2020 Crne Gore, strategijom razvoja poljoprivrede i vizijom ove strategije investicije u razvoj ruralne infrastrukture su neophodna mјera za unapređenje uslova života i obavljanje poljoprivrednih aktivnosti ruralnog stanovništva. Takođe, nastavak aktivnosti u okviru ove mјere obuhvataju nastavak saradnje između zainteresovanih strana, nadležnih ministarstava, poljoprivrednih udruženja, direkcije za investicije lokalne uprave, mjesnih zajednica opštine.

Skupština Opštine Tivat je usvojila Program poboljšanja energetske efikasnosti za period od 2014 - 2017 godine u kojem je planirano više mјera poboljšanja energetske efikasnosti i to:

- * mjera - Izrada katastra instalacije i razvoj prateće baze podataka (dužine trase, tipovi instalacija, tipovi stubova, svjetiljki, sijalica, troškovi el.energije na pojedinim mjernim mjestima).
- * mjera - Modernizacija na postojećoj mreži, zamjena starih neefikasnih svjetiljki novim, a na proširenjima mreže ugradnja novih energetskih i efikasnih svjetiljki i sijalica. U okviru njih se mogu i obuhvatiti rurualna područja za poboljšanje javnog osvjetljenja i to energetski efikasna.

Temeljno i ravnomjerno renoviranje postojećih objekata u ruralnim područjima uz renoviranje i rekonstrukciju na nivou generalnih planova i urbanističkog planiranja - je potrebno u cilju postizanja energetski efikasnih zgrada, kao i zgrada sa nula emisije CO₂.

Nizom projekata širom svijeta dokazuje se da je moguće dostići status objekata na nivou nulta energetska zgrada i zgrada sa nula emisije CO₂ u ruralnim područjima, čak i više kada se govori o dostizanju statusa plus-energetskih zgrada (E+). Ipak, čini se da je u mnogim slučajevima ovo nemoguće dostići u gusto naseljenim urbanim centrima. Ovo služi kao veoma važan argument u pojašnjenu razloga zbog kojih je usklađivanje između ruralnih i urbanih sredina i dalje od ključnog značaja za našu civilizaciju i održivu budućnost planete zemlje. Primjena obnovljivih izvora energije i veliki radovi na renoviranju postojećih objekata uz integrisane obnovljive izvore energije je možda pravi pristup usklađenom i integrisanom razvoju ruralnih i urbanih područja.

Građanima Tivta omogućeno je da mogu aplicirati za beskamatne kredite kod NLB Montenegrobanke za termoizolaciju svojih objekata i zamjenu vanjske bravarije (Opština je obezbjedila 15.000 € kao vid subvencije za kamatu na pomenute kredite. U narednom periodu implementacije kako ove Strategije tako i prije svega Strateškog plana opštine Tivat, radiće se u unapređenju energetske efikasnosti objekata.

X Plan unapređenja manifestacija i promocija ruralnog područja i poljoprivrede

1.Akcioni plan unapređenja manifestacija i promocija poljoprivrede

Programom podsticajnih mjer u poljoprivredi planiraju se budžetska sredstva za promociju poljoprivrednih proizvoda i poljoprivrede. Plan promocije ima niz ciljeva kao što su: povećanje prodaje, kreiranje svijesti o novom proizvodu, razvoj brenda, pozicioniranje u svijest potrošača. Prvenstveno, plan unapređenja kroz manifestacije i promocije odnosi se na sufinansiranje učešća udruženja ili grupe proizvođača na sajamskim i sličnim manifestacijama. Predložena mjera je u skladu sa Zakonom o poljoprivredi i ruralnim razvojem i Agrobudžetom Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja. Planiranje ove mjeri pratiće planiranje u Agrobudžetu Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja s obzirom da sistem kontrole, procedure i mjere koje se sprovode u vezi sa promotivnim aktivnostima nijesu u skladu sa EU regulativama, niti je ova oblast posebno regulisana kao što je slučaj u EU. Nakon razvijanja sistema promocije poljoprivrednih proizvoda i uspostavljanja mehanizama za bolje pozicioniranje istih kako na domaćem, tako i na izvoznim tržištima, lokalna uprava sprovodiće ovu mjeru putem konkursa za finansiranje projekata iz raznih oblasti.

XI Plan sprovodenja davanja u zakup poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu Opštine Tivat i Crne Gore

U cilju unapređenja poljoprivredne proizvodnje i ruralnog razvoja biće potrebno i sagledati situaciju sa potencijalnim poljoprivrednim zemljištem u vlasništvu Opštine Tivat i Crne Gore. U tom smislu u saradnji sa Direkcijom za imovinu Opštine Tivat i Upravom za nekretnine Crne Gore pokrenuti inicijativu pripreme evidencije o ovom zemljištu. Evidencija treba da sadrži lokaciju katastarsku parcelu, vlasništvo, podatke o teretima i ograničenjima, kratak opis parcele (lokacijski) i u skladu za planovima namjenu parcele.

Na osnovu dobijene Evidencije u saradnji sa Direkcijom za imovinu Opštine Tivat a u skladu sa Zakonom o koncesijama donositi godišnji Program davanja zemljista na koncesiju.U godišnjem Progremu dati smjernice i uslove pod kojim se daje zemljište u zakup.

TREĆI DIO

NAČIN PRIMJENE STRATEGIJE I FINANSIRANJE

Kao što je ranije navedeno u posebnim planovima strategije, način sprovđenja planova dodatno će se razrađivati u skladu sa nacionalnom strategijom, Agrobudžetom MPRR i dr. Opština Tivat će u periodu primjene strategije donositi Program podsticajnih mjera u poljoprivredi kojim će biti obuhavćene sve mjere ruralnog razvoja i javne pozive u okviru kojih će se detaljnije razrađivati uslovi za realizaciju planova u skladu sa planom u budžetu.

Podrška ruralnom razvoju treba da bude obezbjeđena za;

- obnovu seoskih domaćinstava u funkciju turizma,
- povećanje i razvoj voćarske i maslinarske proizvodnje,
- povećanje i razvoj povrtarske proizvodnje,
- pčelarstvo,
- stočarstvo (premije),
- povećanje i razvoj organske poljoprivredne proizvodnje,
- unapređenje manifestacija i promociju poljoprivrede i proizvoda,
- poboljšanje seoske infrastrukture,

Tabela 16: PREGLED AKCIIONIH PLANOVA

PLANNOVI	Nosilac projekta	Ostali učesnici u realizaciji	Period realizacije	FINANSIRANJE		
Plan razvoja ruralnog turizma	OPŠTINA TIVAT	Sekretarijati lokalne uprave	2015-2020	OPŠTINA	VLADA CG MINISTARSTVO POLJ.I RURALNOG RAZVOJA	OSTALI
Plan razvoja voćarske proizvodnje	OPŠTINA TIVAT	Sekretariat nadležan za poslove poljoprivrede, NVO čija je djelatnost poljoprivreda.	2015-2020	OPŠTINA	VLADA CG MINISTARSTVO POLJ.I RURALNOG RAZVOJA	
Plan razvoja maslinarstva	OPŠTINA TIVAT	Sekretariat nadležan za poslove poljoprivrede, “Maslinarsko društvo Boka”- Boka Kotorska i ostali NVO čija je djelatnost poljopr.	2015-2020	OPŠTINA	VLADA CG MINISTARSTVO POLJ. I RURALNOG RAZVOJA	OSTALI (projekti prekogranične saradnje)
Plan razvoja povrtarske proizvodnje	OPŠTINA TIVAT	Sekretariat nadležan za poslove poljoprivrede, NVO	2015-2020	OPŠTINA	VLADA CG MINISTARSTVO POLJ.I RURALNOG RAZVOJA	

		čija je djelatnost poljoprivreda.				
Plan razvoja pčelarstva	OPŠTINA TIVAT	Sekretarijat nadležan za poslove poljoprivrede, NVO čija je djelatnost poljoprivreda, pčelarska udruženja Tivta	2015-2020	OPŠTINA	VLADA CG MINISTARSTVO POLJ.I RURALNOG RAZVOJA	
Plan razvoja stočarstva	OPŠTINA TIVAT	Sekretarijat nadležan za poslove poljoprivrede, NVO čija je djelatnost poljoprivreda.	2015-2020	OPŠTINA	VLADA CG MINISTARSTVO POLJ.I RURALNOG RAZVOJA	
Plan razvoja organske poljoprivrede	OPŠTINA TIVAT	Sekretarijat nadležan za poslove poljoprivrede, NVO čija je djelatnost poljoprivreda.	2015-2020	OPŠTINA	VLADA CG MINISTARSTVO POLJ.I RURALNOG RAZVOJA	OSTALI (projekti prekogranične saradnje)
Plan unapređenja seoske infrastrukt.	OPŠTINA TIVAT	Sekretarijati lokalne uprave	2015-2020	OPŠTINA	VLADA CG MINISTARSTVO POLJ.I RURALNOG RAZVOJA	OSTALI (projekti prekogranične saradnje)
Plan unapređenja manifestacija i promocija ruralnog područja i poljoprivrede	OPŠTINA TIVAT	Sekretarijati lokalne uprave, Turistička organizacija Tivat, NVO	2015-2020	OPŠTINA	VLADA CG MINISTARSTVO POLJ.I RURALNOG RAZVOJA	OSTALI (projekti prekogranične saradnje)
Plan sprovodenja davanja u zakup poljoprivrednog zemljišta u valsništvu Opštine Tivat i Crne Gore	OPŠTINA TIVAT	Sekretarijati lokalne uprave	2015-2020	OPŠTINA	VLADA CG MINISTRASTVO POLJ. I RURALNOG RAZVOJA MINISTARSTVO FINANSIJE	

Tabela 17: Pregled budžeta za razvoj poljoprivrede 2015-2020 na nivou Crne Gore i tabelarni pregled budžeta za ruralni razvoj područja opštine Tivat
Pregled budžeta za razvoj poljoprivrede 2015-2020
(izvor - nacrt nacionalne Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja)

Vrsta mjera	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Tržišno cjenovna politika	5.700.000	6.300.000	7.200.000	8.600.000	10.800.000	13.500.000
Mjere ruralnog razvoja	4.300.000	5.700.000	4.700.000	5.100.000	5.500.000	5.600.000
Mjere ruralnog razvoja	5.000.000	10.000.000	6.000.000	7.000.000	8.000.000	8.000.000
Opšti servisi	1.300.000	1.400.000	1.600.000	1.700.000	1.900.000	2.100.000
Tehnička i administrativna podrška realizaciji programa	300.000	300.000	300.000	300.000	300.000	300.000
Program staračkih naknada	2.650.000	2.650.000	2.650.000	2.650.000	2.650.000	2.650.000
Ukupno	19.250.000	26.350.000	22.450.000	25.350.000	29.150.000	32.150.000

Tabelarni pregled budžeta Opštine Tivat za ruralni razvoj 2015-2020 područja opštine Tivat

Vrsta mjeru	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Mjere ruralnog razvoja-planovi razvoja i unapređenja	20 000	40 000	50 000	80 000	80 000	100 000
Ukupno	20 000	40 000	50 000	80 000	80 000	100 000

U cilju opravdanosti planiranja predviđenog povećavanja budžeta za poljoprivredu i ruralni razvoj u toku svake godine napraviće se analiza ili anketa zainteresovanosti za pojedine mjere.

PRILOZI

Detaljna SWOT analiza po sektoru

Tabela 18: (izvor nacrt Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2014-2020)

	Voće i povrće	žitarice
Prednosti	☐ Očuvano zemljište, pogodna klima Nizak nivo primjene sintetičkih proizvoda u primarnoj proizvodnji	☐ Dobri klimatski uslovi ☐ Povećan trend rasta

	Organizovanje prodaje kroz turističku privredu	
Nedostaci	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Mali obim proizvodnje (usitnjeno) ☐ Nepovoljna starosna struktura radne snage ☐ Nedostatak stručne radne snage ☐ Slabo poznavanje agro-tehničkih mera ☐ Slaba primjena modernih tehnologija i standarda ☐ Nedovoljni kapaciteti za skladištenje voća ☐ Visoki troškovi inputa u primarnoj proizvodnji ☐ Proizvodi nijesu standardizovani (klasa kvaliteta) ☐ Neadekvatan oblik udruživanja proizvođača ☐ Neadekvatni promocija i marketing ☐ Slaba integracija lanca stvaranja vrijednosti ☐ Nedovoljna naučno-istraživačka aktivnost ☐ Niska konkurentnost prerađivačke industrije 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Nizak tehnički nivo ☐ Slaba horizontalna saradnja ☐ proizvođača ☐ Nedostatak objekata za skladištenje i preradu ☐ Nedostatak marketinških vještina i analiza tržišta ☐ Nedostatak sortiranja, pranja i pakovanja (npr.krompira) ☐ Visoka maloprodajna cijena ☐ Struktura zemljišnih resursa
Šanse	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Uzgajanje domaćih vrsta i sorti, rane sorte povrća i proizvodnja tradicionalnih proizvoda ☐ Organska proizvodnja ☐ Povećanje outputa i rast izvoza domaćih standardizovanih proizvoda ☐ Rastući trend turističke tražnje ☐ Organizacija proizvođača u kooperativama ☐ Primjena SFS šema 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Organska proizvodnja ☐ Autohtone vrste ☐ Nizak nivo upotrebe pesticida
Prijetnje	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Depopulacija ruralnih područja ☐ Uvoz jeftinijih poljoprivrednih proizvoda 	<ul style="list-style-type: none"> Mali obim proizvodnje i usitnjena ☐ gazdinstva ☐ Zastarjela i nedovoljna mehanizacija ☐ Neefikasan marketing i sistem distribucije

	Masline	Vino
Prednosti	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Autohtone sorte ☐ Povoljni klimatski uslovi ☐ Tradicija u uzgajanju maslina ☐ Zemljišni resursi ☐ Dobra iskorišćenost zaštite zemljišta ☐ (zaštita zemljišta od erozije) 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Zemljišni i klimatski uslovi ☐ Autohtone sorte ☐ Tradicija u proizvodnji vina
Nedostaci	<ul style="list-style-type: none"> Mali broj stabala i niska godišnja prizvodnja 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Mala i usitnjena gazdinstva

	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Nizak nivo upotrebe savremenih tehnologija ☐ Nedostatak finansijskih kapaciteta ☐ Slaba povezanost sa turizmom ☐ Loša promocija i marketing Nizak nivo obrazovanja o adekvatnim agro-ekološkim mjerama 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Visoka cijena inputa u privatnoj prozvodnji ☐ Slaba povezanost sa turizmom ☐ Slaba promocija ☐ Slabe menadžerske vještine proizvođača ☐ Nizak nivo obrazovanja proizvođača grožđa i vina ☐ Nedostatak finansijskih sredstava
Šanse	<ul style="list-style-type: none"> Dostupnost podrške kroz nacionalne programe i EU fondove ☐ Turističko tržište ☐ Regionalni balans Tražnja za kozmetičkim proizvodima na bazi maslinovog ulja Obrazovanje lokalnih potrošača o zdravstvenoj komponenti maslinovog ulja 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Potražnja u turizmu ☐ Visoki kvalitet vina proizvedenog od lokalnih sorti Dostupnost podrške kroz nacionalne šeme i programe i EU fondove ☐ Povećanje broja zaposlenih i životnog standarda u ruralnim područjima
Prijetnje	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Značajan uvoz maslinovogulja ☐ Nedovoljna upoznatost sa kvalitetima domaćeg maslinovog ulja 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Povećanje uvoza grožđa i vina Kultura konzumiranja vina na niskom nivou u nekim oblastima
Govede meso		Mlijeko
Prednosti	<ul style="list-style-type: none"> Velike površine pašnjaka i livada za ispašu i prozvodnju krmnog bilja ☐ Visok kvalitet mesa zbog visokokvalitetnih pašnjaka Tradicija među proizvođačima govedeg mesa za sopstvenu potrošnju ☐ Uspostavljeni prerađivački kapaciteti Dinamičan razvoj sektora prerađevanja mesa kao pokretača sektora primarne proizvodnje 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Proizvodnja kozjeg mlijeka Lokalno stanovništvo preferira domaće sireve i kajmak ☐ Povećan broj prerađivačkih pogona sa adekvatnim postrojenjima Moderna tehnologija Instalirani kapaciteti za prerađevanje koji još uvijek nijesu u upotrebi

Nedostaci	Nema specijalizovane proizvodnje govedine	□	Usitnjenost i mala proizvodnja	□	Usitnjenost i mali obim proizvodnje
	□ Usitnjenost i mala proizvodnja	□			Loša Infrastruktura na farmama
	□ Nedostatak znanja među proizvođačima	□ □ □			Loša infrastruktura posebno u udaljenim
				mjestima (putevi, električna energija, voda)	
	□ Loša integracija lanca stvaranja vrijednosti	□		Skup sistem otkupa mlijeka	
	□ Nedostupnost kvalitetne i jeftine stočne hrane	□		Nizak nivo znanja o ishrani stoke	
				Nedostatak stočne hrane	
				Nedovoljno znanje o tržištu	
				Otežan pristup finansijama (krediti)	
				Mali obim proizvodnje	
				Regulacija tržišta i naplata dugovanja (odložena plaćanja)	
				Loš kvalitet sirovog mlijeka (niska zastupljenost mlijeka extra klase, nedostatak opreme za hlađenje mlijeka, posebno u centralnom regionu)	
				Slab assortiman domaćih mlijecnih proizvoda	
				Nedostatak znanja i prerađivačke opreme na gazdinstvu	
				Mali broj prepoznatljivih brendiranih proizvoda	
Šanse	□ Povećana tražnja u turizmu	□		Velika tražnja za mlijecnim proizvodima	
	□ Uravnoteženost domaće tražnje	□		Prodaja kroz turizam	
				Organska proizvodnja	
				Udruživanje proizvođača u sektoru mljekarstva	
				radi efikasnije proizvodnje, prerade i plasmana	
				proizvoda	
				Zaštita tradicionalnog sira i drugih autohtonih vrsta	
				Brendiranje proizvoda, investiranje u pakovanje	
				I poboljšanje marketinga	

Prijetnje	Prelazak kupaca na pileće i svinjsko meso ☐ zbog visoke cijene govedeg mesa i niske kalorične vrijednosti ☐ Nedovoljno informacija o proizvodima ☐ Uvoz govedeg mesa i stoke iz inostranstva	☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Visok nivo uvoza Nelojalna konkurenca Konkurentnost sa stranim proizvodima Zastarjela oprema u laboratorijama za mlijeko
	Jagnjeće meso	Kozje meso	
	☐ Zdrava populacija rase ☐ Dostupnost zemljišnih resursa i pašnjaka ☐ Postojeće domaće tržište Tradicionalni recepti za pripremu jagnjetine ☐ Tradicija konzumiranja jagnjećeg mesa	☐ ☐ ☐	Zemljišni resursi Rase Dobar kvalitet proizvoda
	☐ Sezonska proizvodnja Nedostatak znanja poljoprivrednih proizvođača o agro-tehničkim mjerama ☐ Visoka cijena jagnjetine za potrošače	☐ ☐ ☐	Mali obim proizvodnje (usitnjeno) Nedostupnost jeftine i kvalitetne stočne hrane Infrastruktura na farmama (putevi, oprema na farmama) Nepostojanje adekvatne mreže za otkup mlijeka Nepostojanje minimalnih nacionalnih standarda u pogledu prerađenih proizvoda na farmama (mlijeko, sir) Visoka tržišna vrijednost (hranjivi proizvodi)
Šanse	☐ Tražnja u sektoru turizma Ponovno uspostavljanje izvoza u zemlje Bliskog Istoka ☐ Brendiranje proizvoda (npr. planinsko jagnjeće meso)	☐ ☐ ☐	Visoka tržišna vrijednost (hranjivi proizvodi) Visoka tražnja Potražnja u sektoru turizma
Prijetnje	☐ Uvoz jagnjećeg mesa iz inostranstva Prelazak kupaca na pileće i svinjsko meso ☐ zbog visoke cijene jagnjećeg mesa	☐ ☐	Uvozni kozji sir Uvozno kozje mlijeko
Organska proizvodnja		Šeme kvaliteta	
Prednosti	☐ Podrška kroz državne politike ☐ Povećan interes proizvođača ☐ Vidljiva korist Znanje o organskoj proizvodnji se unapređuje	☐ ☐	Proizvodi koji mogu da zadovolje kriterijume i imaju koristi od zaštite
Nedostaci	☐ Slabo/nepostojanje domaćeg tržišta	☐	Ograničena dostupnost državne i EU

	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Nedostatak znanja među proizvođačima o koristima i potencijalima organske proizvodnje ☐ Slab interes proizvođača ☐ Nedovoljna svijest o i zablude o organskoj proizvodnji ☐ Loš marketing i nedovoljna promocija organskih proizvodnja 	<ul style="list-style-type: none"> podrške ☐ Tendencije na međunarodnom tržištu ☐ Loš marketing i promocija u turizmu ☐ Nedostatak znanja i dokumentovani finansijski benefiti na tržištu
Šanse	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Dobro očuvana, visokokvalitetna priroda i životna sredina ☐ Jasan potencijal za dobrobit i u ruralnim područjima i društvu uopšte ☐ Jaka veza sa turizmom ☐ Interesovanje potrošača ☐ Interesovanje preduzeća, medija ☐ Postojeća finansijska podrška Rastuće tržište uslijed porasta svijesti potrošača 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Pravni okvir ☐ Institucionalni kapaciteti za primjenu
Prijetnje	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Problemi u prenosu znanja Ispunjavanje standarda i označavanje Neodgovarajući proizvodni kapaciteti i cijene ☐ Nedostatak tražnje 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Uvezeni proizvodi ☐ Nizak nivo svijesti potrošača ☐ Slaba povezanost među ministarstvima
	Pčelarstvo	
Prednosti	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Prirodni resursi ☐ Visok kvalitet biodiverziteta Tradicija uzgoja pčela i proizvoda visokog kvaliteta ☐ Snažne i otporne pčele ☐ Organska poljoprivreda Izrađena prva sveobuhvatna sektorska studija 	
Nedostaci	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Pravni okvir (nedostatak mape) Integracija lanca stvaranja vrijednosti Nedostatak znanja iz određenih oblasti (marketing i označavanje, organizacija) Starosna struktura proizvođača ☐ Sužen asortiman ☐ Prodaja na —kućnom pragu 	
Šanse	☐ Iskoristiti prednosti na(hoteli,	

	<p>profesionalnom tržištu supermarketi, turisti)</p> <p>☐ Brendiranje crnogorskog meda Proizvodi na bazi meda za ☐ posebne namjene (zdravstvene svrhe, kozmetika) Politika podrške Vlade (projekat ☐ Kuća meda)</p>	
Prijetnje	<p>☐ Skupe analize kvaliteta meda Uvoz jeftinog meda lošeg ☐ kvaliteta iz regiona ☐ Nekontrolisana upotreba pesticida ☐ Nelojalna konkurencija i prevara</p>	

U skladu sa Mjerom 42 Strategičkog plana opštine Tivat, 2012-2016.godine i člancu 56 Statuta Opštine Tivat („Sl.čest RCG - Opštinski propisi“, br. 40/04, 26/06 i „Sl.čest CG - Opštinski propisi“, br.12/11, 21/11) Predsednik opštine Tivat donosi

**ODLUKU O IZRADI
STRATEGIJE RURALNOG RAZVOJA DO 2020.GODINE**

Član 1

U cilju unapredjenja poljoprivrede i seoskog turizma i održivog razvoja ruralnih područja na teritoriji opštine Tivat, Predsednik opštine Tivat donosi odluku o izradi Strategije ruralnog razvoja.

Član 2

Strategija ruralnog razvoja opštine Tivat ima za zadatak promociju održivog razvoja ruralnih područja.

Strategijom će biti definisane konkretnе aktivnosti za rješavanje pitanja od značaja za:
-poboljšanje konkurenčnosti poljoprivredne proizvodnje u opštini,
-unapređenje životne sredine i ruralnog okruženja opštine,
-pripremu i promovisanje lokalnih inicijativa za poboljšanje konkurenčnosti i kvaliteta živilsko proizvodnjom ekonomske aktivnosti u sferi poljoprivrede i prerade poljoprivrednih proizvoda,
-primjenu novih znanja, vještina i tehnologija u cilju povećanja konkurenčnosti proizvoda i usluga, judeštačne mјere za bavljenje seoskim turizmom, poljoprivrednom proizvodnjom i preradom autohtonihih proizvoda,
-kvalitet života i ruralnim oblastima.

Član 3

Strategija ruralnog razvoja opštine Tivat će se temeljiti na međunarodnim i domaćim zakonima, krovnečjama i drugim dokumentima, prije svega na:

- Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju („Službeni list CG“, broj 56/09),
- Zakon o maslinarstvu („Službeni list RCG“, broj 55/03),
- Zakon o turizmu („Službeni list CG“, broj 61/10),
- Zakon o šumama („Službeni list CG“, broj 74/10),
- Zakon o poljoprivrednoj zemljištu („Službeni list RCG“, broj 15/92, 59/92, 27/94, 32/11),
- Zakon o označama porijekla, geografskim označama i označama garantovane tradicijskim specijalitetom poljoprivrednih i prekrvanih proizvoda, Službeni list CG, broj 18/2011,
- Zakon o veterinarstvu („Službeni list CG“, broj 30/12),
- Zakon o stočarstvu („Službeni list CG“, broj 72/10).
- Strategija razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja, Vlade Republike Crne Gore,ektočar 2005.,
- Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020.
- Nacionalna šumarska politika Crne Gore;
- Lokalni akcioni plan za biodiverzitet opštine Tivat 2013-2018.godine.

Trg Magnolija br. 1, 85320 Tivat, Crna Gora
Tel: +382 32 661 337,661 320, Fax: +382 32 661117
E-mail: tivt@t-com.me
www.opstintivat.com

ISO 9001:2008

CERTIFIED

ISO 9001:2008

www.tuv.com

ID 9105077179

Član 4

Strategiju ruralnog razvoja će izraditi Radni tim koji će biti formiran posebnim Rješenjem.

Član 5

Strategiju usvaja Skupština Opštine Tivat.

Tok izrade strategije će biti otvoren za javnost, a njegova radna verzija će biti stavljena javnosti na svih i razmaztrane.

Član 6

Sredstva za izradu strategije biće obezbijedena iz budžeta Opštine Tivat.

Član 7

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja.

Broj: 0101-22.0-236
Tivat, 08-07-2014

Trg Magnolija br.1, 85320 Tivat, Crna Gora
Tel: + 382 32 661 337,661 320, Fax: + 382 32 661337
E mail: fintiv@t-com.me
www.opstinativat.com

LITERATURA

- dr Pejčić H.: Ekonomika poljoprivrede (2000.g. Niš) ,
- dr Miranović Ksenija: Maslina, (2004.godina),
- Bakarić Pavle: Maslina od berbe do prerade, (2003.godine)
- Papić Tatjana i Lazović Biljana: Maslinarstvo tradicija i savremene tendencije,
- Nikolić M., Radulović M.: Suptropske i tropске voće, udžbenik, (2010.godina)
- Radulović M.: Rogač - zaboravljeno voće. Barske novine, 2002.Bar
- Radulović M.: O gajenju smokve. Poljoprivredni kalendar, 2007 Novi Sad.
- Radulović M.: Zasnivanje pčelinjaka. Savjeti poljoprivrednicima.1983, Pobjeda
- Radulović M.et.al..Eksperimentalno-demostracioni ogled za istraživanje mogućnosti plantažiranja ljekovitog bilja , 1990
- Radulović M.:Investicioni program sanacije zasada maslina i mandarina Bar-Ulcinj, 1996.g.
- Radulović M.:Investicioni program izgradnje i opremanja staklenika u Baru. 1997.g.
- Radulović M.:Master plan poljoprivrede Crne Gore.2000 g. Podgorica.
- Radulović M:Otkup i distribucija suptropskog voća sa područja crnogorskog primorja. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, 2003.g.
- Radulović M.:Otvaranje pogona za sortiranje, kalibriranje, pakovanje i sušenje voća i povrća u Mrkojevićima. 2005.g.

OSTALI IZVORI

- PUP Tivta do 2020.godine,
- Monografija Tivta, 1983.godine,
- NSOR CG(Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Core)2007.g.
- nacrt Strategije ruralnog razvoja i poljoprivrede Crne Gore do 2020.godine (nacrt 2014.godine),
- Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju („ Službeni list CG“, broj 56/09),
- Zakon o maslinarstvu („Službeni list –CG“, broj 45/14),
- Zakon o turizmu („Službeni list CG“, broj 61/10),
- Pravilnik o minimalno tehničkim uslovima za kategoriju i načinu kategorizacije objekata u kojima se pružaju usluge u seoskom domaćinstvu („Službeni list CG, broj 63/11 i 47/12),
- Zakon o šumama („Službeni list CG“, broj 74/10),
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu („Službeni list RCG“, broj 15/92, 59/92, 27/94, 32/11),
- Zakon o oznakama porijekla, geografskim oznakama i oznakama garantovano tradicionalnih specijaliteta poljoprivrednih i prehrabnenih proizvoda(„Službeni list CG“, broj 18/2011),
- Zakon o veterinarstvu („Službeni list CG“, broj 30/12),
- Zakon o stočarstvu („Službeni list CG , broj 72/10),
- Strategija razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja, Vlade Republike Crne Gore, oktobar 2005,
- Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2014 – 2020,
- Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020,
- Nacionalna šumarska politika Crne Gore,
- Lokalni akcioni plan za biodiverzitet opštine Tivat 2013-2018.godine.
- Ministerstvo poljoprivrede poljoprivrede, šumarstva i vodnoga gospodarstva, Republike Hrvatske,Operativni program podizanja trajnih nasada, II. Operativni program podizanja novih nasada masline,

INTERNET IZVORI

- Publikacija “Definisanje pojmove ruralno, ruralna oblast i rurualni turizam,Univerziteta u Novom Sadu,
- www. konsultantska kuća “Mojsijev”,
- www.tivat.travel
- www.tvboka.com

PREGLED TABELA, SKICA I FOTOGRAFIJA

Tabele

- Tabela 1: Teritorijalna podjela Opštine Tivat, str. 8,
Tabela 2: Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 2011.godini, str.21.,
Tabela 3: Swot analiza str.22.,
Tabela 4: Uporedni podaci o broju gostiju i broj noćenja u opštini Tivat, str.24.,
Tabela 5: Registrovani smještajni kapaciteti u domaćinstvima str. 24.,
Tabela 6: Masline u Crnoj Gori, str.27.,
Tabela 7: Swot analiza ruralnog turizma, str.36.,
Tabela 8: Plan podizanja novih zasada voća do 2020.godine, str.42.,
Tabela 9: Izvori dijela sredstava za podizanje zasada voća i vinove loze (Agrobudžet za 2014.god.), str.42.,
Tabela 10: Plan podizanje novih zasada vinove loze do 2020.godine, str.42.,
Tabela 11: Izvori sredstava za podizanje zasada vinove loze (Agrobudžet za 2014.godinu), str. 42.,
Tabela 12: Plan čišćenja i revitalizacije starih zasada masline do 2020.godine, str. 44.,
Tabela 13: Plan podizanja novih zasada maslina do 2020.god., str.44.,
Tabela 14: Izvori sredstava za podizanje zasada masline i revitalizacija (Agrobudžet 2014.god.), str.44.,
Tabela 15: Broj stoke, živine i košnica pčela, str.45.,
Tabela 16: Pregled akcionalih planova, str.47.,
Tabela 17: Pregled budžeta za razvoj poljoprivrede 2015-2020.god. na nivou Crne Gore, str.48.,
Tabela 18: Detaljna SWOT analiza, po sektoru , str.49.

Skice

- Skica 1: Bilans površina, str. 9,
Skica 2: Pedološka karta str.16.,
Skica 3: Rasprostranjenja maslina str.26.,
Skica 4: Mreža staza na Luštici, str. 32.,
Skica 5: Mreža staza na Vrmcu, str. 33.,
Skica 6: Ruralni turizam, str.40.,

Fotografije

- Fotografija 1: Gošići, str. 9,
Fotografija 2: Bogdašići, str. 9,
Fotografija 3: Gornja Lastva (ruralno područje) str. 25.,
Fotografija 4: Pješačke staze na Luštici, str. 38.,

Ruralno područje opštine Tivat na google mapi preklopljena 3D auto cadom